

LA CANÒNICA DE SANTA MARIA DE TERRASSA EN EL MARC DE L'EXPANSIÓ DE L'ORDE DE SANT RUF A CATALUNYA (1113-1207)

Joan Soler Jiménez, director de l'Arxiu Històric de Terrassa –
Arxiu Comarcal del Vallès Occidental

Recepció i acceptació: Setembre del 2017

Resum: El 1113 s'instaura a l'antiga catedral d'Ègara una canònica regular reformada subjecta a la casa mare de Sant Ruf d'Avinyó. L'article repassa els antecedents de l'activitat religiosa i de la gestió patrimonial de Santa Maria i tot seguit els primers anys de la canònica. Es fa un repàs cronològic dels fets més significatius tot destacant una primera fase de construcció (1113-1131), una segona de crisi (1131-1152), una tercera d'expansió (1152-1168), una quarta d'esplendor (1168-1183) i una cinquena i definitiva de consolidació (1183-1207). Durant bona part del segle XII la canònica de Santa Maria anirà acumulant gran quantitat de possessions, aconseguirà extreure de la sagrera de les esglésies tota possessió que hagués pertangut a magnats laics i constituirà un centre de negocis totalment eclesiàstic, cosa que obligarà el poder laic a trobar un altre espai on continuar la seva activitat econòmica: la vila de Palau de Terrassa.

Paraules clau: Reforma Gregoriana; Sant Ruf d'Avinyó; Santa Maria de Terrassa; Feudalisme; Vida religiosa; Gestió econòmica.

Abstract: In 1113, a reformed canons regular community subject to the house of Saint-Ruf d'Avignon was established in the old cathedral of Ègara. This article reviews religious activity and heritage management in Santa Maria, and afterwards explores the early years of the canons. The most significant events are examined in chronological order, highlighting a first phase of building (1113-1131), a second phase of crisis (1131-1152), a third phase of expansion (1152-1168), a fourth of splendor (1168-1183), and a fifth of definitive consolidation (1183-1207). During most part of the twelfth century the canons of Santa Maria amassed goods, retrieved all possessions belonging to secular wealthy men from the sageres —sacred areas surrounding churches—, and created a completely ecclesiastical business center, with which they forced the lay power to search for another space where to continue their economic activity: the town of Palau de Terrassa.

Keywords: Gregorian reform, Saint-Ruf d'Avignon; Santa Maria de Terrassa; feudalism; religious life, economic management

Els antecedents de la canònica de Santa Maria de Terrassa

Els orígens de l'orde de Sant Ruf i Catalunya

L'any 1039 els clergues Reinald, Odiló, Ponç i Duran van demanar al bisbe Benet d'Avinyó, a la Provença, que els donés l'antiga església semiderruïda dels sants Just i Ruf per tal d'instaurar-hi vida religiosa. En aquest lloc hi bastiren la primera canònica de l'orde de Sant Ruf, una abadia que acabà tenint una expansió extraordinària i una gran influència en el moviment canonical que impulsà el procés de reforma eclesiàstica denominada Reforma Gregoriana i que tingué el seu moment d'inici en el Sínode de Roma del 1059. Els dos grans motius que van orientar aquesta reforma, que s'allargaria durant la resta del segle XI i inicis del segle XII, foren la lluita contra la simonia, és a dir, la possibilitat del clergat de disposar de béns mobles en propietat,

i la lluita contra el nicolaisme, la pràctica de molts religiosos de no seguir el celibat i formar família. En primer lloc es bastí un relat moral negatiu al voltant d'aquestes pràctiques que, fins aleshores, havien estat tolerades, per a continuació procedir a un procés de concentració de propietats, drets i rendes a redós de l'Església catòlica per la via d'un poder més fort i centralitzat a Roma, i una delegació d'aquest poder en una amplíssima xarxa de monestirs i priorats d'arreu d'Europa. La concentració de propietats, drets i rendes que fins aleshores havia quedat repartida en una multiplictat de mans privades, passava ara a mans d'un sol poder sobirà, com era l'Església regida pel papat. De la mateixa manera, la impossibilitat dels religiosos de poder tenir descendents carnals va permetre avortar qualsevol risc d'heretaments i de continuïtat de drets en familiars posteriors. Tot allò que un clergue tenia a partir d'aleshores era per a l'Església i per a ningú més.

El nou orde de Sant Ruf incorporà en el seu ideari l'augment del rigor de la vida de religió, deixant la vida secular per passar a seguir cànons i regles més restrictives. Per aquest motiu, i pel fet de ser dels primers ordes a fer-ho, tindrà una gran vitalitat en el context de la Reforma Gregoriana. A més a més, atenent la proposta rufenca d'un rigor flexible es va interpretar com una de les més còmodes als efectes d'incorporar tots aquells clergues seculars que no volien deixar la vida temporal de manera radical, entrant en un monestir de submissió exclusiva i aïllament del món. La solució rufenca situava el religiós en un punt intermedi entre el rigor de la clausura i la "llibertat" de la vida secular. Això permet entendre la seva expansió ràpida i també la permissivitat del papat de Roma en donar continuïtat a un model de vida religiosa més estructurada però que no perdia en cap moment l'atenció a la cura d'ànimes i, per tant, al contacte directe amb el món dels laics. La reforma implicava, com hem dit, una gestió diferent dels béns econòmics, un control més rígid per part dels poders establerts i una concentració en mans eclesiàstiques més sòlida. I aquest interès per l'acumulació de béns era un interès religiós però, en el fons, també laic. El cas de la introducció de l'orde de Sant Ruf a la Península demostra l'interès dels grans senyors per concentrar propietats, drets i rendes, i establir un marc de col·laboració i conveni que beneficiés totes les parts. Es busquen acords comuns. Els comtes de Barcelona, de Besalú, el rei de Castella i Lleó, els bisbes de Barcelona, de Vic o d'Urgell, van estar estretament implicats en la creació de noves cases eclesiàstiques que seguissin o bé l'obediència a l'abadia mare de Sant Ruf o bé l'esperit més genèric de la canònica regular d'inspiració agustiniana, amb alguns punts d'inspiració rufenca. La distinció entre la primera i la segona és clara. L'obediència només la pot seguir aquella casa que inicia una relació directa amb la casa mare de Sant Ruf d'Avinyó. Moltes altres cases, però, el que fan és inspirar-se en les regles i normatives que derivaven dels escrits de Sant Agustí, base també de les específiques rufenques, però no tenen perquè establir mai una relació directa amb la casa mare.

L'esperit rufenc d'inspiració agustiniana travessà els Pirineus en plena Reforma Gregoriana. El cas de Santa Maria de l'Estany seria el primer conegut. El 1080 Seniofred de Lluçà, bisbe de Vic, no es veié capaç d'instaurar la vida reformada a la canònica catedralícia i creà una comunitat paral·lela a Santa Maria de l'Estany. Tot i la clara inspiració agustiniana de la nova casa i amb proves clares de respecte per la litúrgia rufenca, no arribaria a dependre mai de la casa mare de Sant Ruf¹. Pocs anys després, el 1084, sí que s'estableix a Santa Maria de Besalú un priorat rufenc de dependència orgànica amb la casa mare d'Avinyó. El pas per Catalunya de l'abat Arbert de Sant Ruf entre els anys 1084 i 1087 pretenia estimular la creació de canòniques agustinianes inspirades per la litúrgia i les maneres rufenques, i evidentment vincular-les a la casa mare. El cas de Besalú seria l'únic que va reeixir de bon principi. El 26 de setembre del 1084 el comte Bernat II de Besalú va fer donació de l'església de Santa Maria al mateix abat Arbert. Com diem, aquesta incorporació serà excepcional ateses les diferents dificultats i els conflictes que la nova influència francesa es va trobar al territori català. L'esperit de la Reforma Gregoriana s'acceptava encara que amb moltes reticències, des del punt de vista de la nova espiritualitat com també del de la manera de gestionar els béns propis. La dependència senyorial amb una casa mare requeria d'acords i pactes més sòlids. De fet, el cas de Besalú no s'acabarà de resoldre fins al 1112, quan el comte Ramon Berenguer III feu novament donació de l'església de Santa Maria a Sant Ruf d'Avinyó. L'any abans, el comte havia incorporat el comtat de Besalú a la casa de Barcelona i el fet de fer una nova donació sense citar els antecedents del 1084, fan pensar que la relació del priorat amb la casa mare no hauria estat ni tan franca ni tan clara, ni tan còmoda².

Sant Adrià de Besòs: laboratori de la Reforma Gregoriana (1090-1112).

Com anem dient, l'esperit de la Reforma Gregoriana anirà calant a les cases religioses catalanes, però amb dificultats. Ho hem vist al bisbat de Vic amb la creació de Santa Maria de l'Estany però també es veu a la canònica catedralícia de la seu de Barcelona, que provarà d'impulsar a redós de Sant Adrià de Besòs l'esperit reformista. Sant Adrià consta com a església lligada al bisbat de Barcelona des de l'any 1013 però no hi consta cap activitat religiosa en comunitat fins que el bisbe Bertran de Barcelona (1086-1095) la refundà als voltants del 1090 com a priorat, amb l'objectiu que tots aquells membres del capítol catedralici que ho volguessin, de manera voluntària, poguessin instal·lar-s'hi, seguir-hi la regla canonical de sant Agustí i abandonar les formes de les regles canòniques anteriors. Sant Adrià neix, per tant, com a laboratori d'innovació conventual davant la canònica catedralícia, més estàtica i refractària als canvis proposats per la Reforma Gregoriana, però a proposta i sota tutela directa del bisbe Bertran. Es diu que un dels motius que el van portar a crear una canònica a Sant Adrià fou que ell mateix havia estat canonge a Sant Ruf

d'Avinyó abans d'esdevenir bisbe. Des d'Enrique Flórez, la historiografia havia considerat que la canònica de Sant Adrià va seguir des de la seva fundació la vinculació orgànica amb la casa mare de Sant Ruf, precisament per aquesta relació de Bertran amb l'entorn rufenc. Tanmateix, els estudis d'Úrsula Vones-Liebenstein van permetre reconsiderar aquesta situació tot afirmant que el vincle amb l'abadia mare de Sant Ruf d'Avinyó tot just s'esdevindrà, com a molt, a partir del 1108 i no pas durant els primers anys. Durant aquests anys segurament la regla a seguir fou la de Sant Agustí, determinada per l'anomenat *ordo antiquus*, que buscava un comportament més rigorós de part dels canonges però que no seguia la litúrgia ni les variants rufenques en molts aspectes quotidians³.

La data de fundació de 1090 hem de dir que és convencional. L'historiador Joan Rovira la proposà fa uns quants anys⁴. Josep Moran la posposà el 1092⁵. En cap cas fou l'any 1088 proposat per Úrsula Vones-Liebenstein i Pere Puig Ustrell, atès que es basaven en un document que en realitat era del 1098 (DSPM, 88)⁶. Com sigui, el que és indiscutible és que el primer document on es parla d'una comunitat a Sant Adrià és del 15 de desembre de 1095, quan Artau Gilabert feu donació als clergues de Sant Adrià "*in comuni vita sub regula sancti Augustini*" d'unes cases als afores de Barcelona (DSPM, 84). De fet, Artau estipulà que el seu nebot Pere pogués ingressar a la comunitat ("*venire in clericatu*"), si així ho desitjava, quan tingués l'edat legítima per fer-ho. La canònica, per tant, semblava ja plenament instaurada i, per aquest motiu, s'ha proposat que la seva constitució fos de tres o cinc anys abans (un temps més que suficient), sempre dins del període del bisbat de Bertran de Barcelona. Des de bon principi sembla que el bisbe hauria assumit la cura dels canonges en persona atès que no hi disposà cap prior fins més endavant. El 1095, com hem vist, els clergues semblen actuar col·lectivament, però sense direcció específica. El 16 de desembre de 1096 tornen a aparèixer els clergues de Sant Adrià actuant de manera col·lectiva en una definició a favor seu que Renard Miró i Mendònia els havien fet per resoldre un litigi sobre l'arribada d'aigua d'un aqüeducte fins als anomenats molins de Sant Adrià (DCB II, 1634).

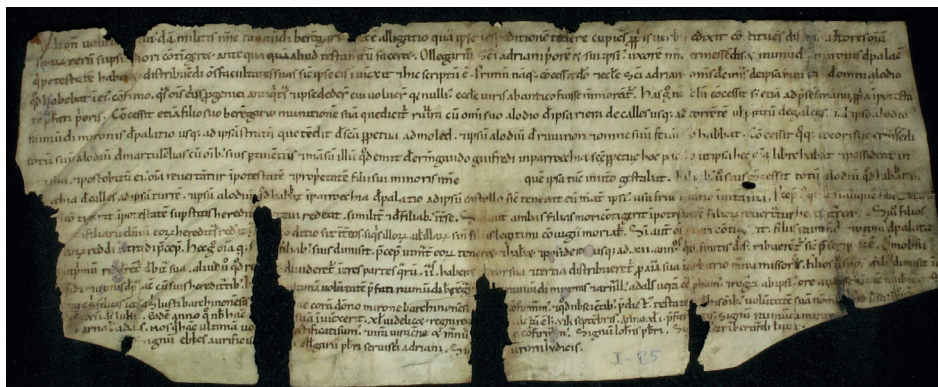
La primera menció a un prior de Sant Adrià és del 18 de febrer de 1098, quan el comte Ramon Berenguer III demanà que ningú s'apropiés indegudament de l'església i l'alou de Vilapicina a Barcelona, que pertanyia al clergue Pere i a la canònica de Barcelona. Entre les persones que subscriuen hi apareix Oleguer, prior de Sant Adrià (DCB II, 1650). Aquest Oleguer és Oleguer Bonestruga, sens dubte el que després acabarà esdevenint abat de Sant Ruf, bisbe de Barcelona i arquebisbe de Tarragona. Els seus inicis, però, foren precisament a Sant Adrià de Besòs, on segurament fou el primer prior, emparat per l'aleshores bisbe de Barcelona, Folc II.

A partir d'aquell moment la presència d'Oleguer és molt més freqüent i sempre apareix als documents amb la subscripció "*Signum + Ollegarii presbiterii, servi*

Sancti Adriani”. La designació de *servus*, en comptes de *prior*, molt més habitual en aquests casos, sembla mostrar certa *humilitas* però a la vegada prou autoritat moral per subscriure de manera molt personal⁷. Així el trobarem almenys fins a l’any 1106. En aquest cas és indiscutible que *servus* i *prior* seran sinònims. De fet la designació de *prior* queda circumscrita a l’interior de les clàusules dels documents, mentre que la de *servus* sempre apareixerà a la seva subscripció autògrafa. Passa el 27 d’agost del 1100 en el testament de Ramon Berenguer, on Oleguer actua com a marmessor (DSPM, 90). O el 23 de juliol del 1101, on Oleguer actua com a àrbitre en la disputa entre els germans Ramon i Pere Guillem d’Òdena contra Ricard Guillem de Barcelona (ACB, 330). O el 22 de gener del 1106 en la donació en convers de Ponç Sunifred, quan es manifesta que l’església de Sant Adrià és “*in manu domni Ollegarii, prioris eiusdem loci*”. No cal dir que la incorporació del *domnus* també ens indica com s’incrementa l’autoritat d’Oleguer (DSPM, 96).

L’estatut jurídic fundacional de Sant Adrià sembla que fou de vinculació estreta amb el bisbat de Barcelona, i la prova és que almenys els primers anys el bisbe va tutelar el seu funcionament de manera directa. Segurament aquesta tutela es manté amb la designació d’Oleguer com a prior claustral, és a dir, triat per qui exerceix d’abat, en aquest cas el bisbe, per assumir l’administració espiritual i econòmica de Sant Adrià. Tanmateix alguna cosa canvia en el moment en què s’hi disposa Oleguer com a prior. Malgrat que el vincle continua essent estret, creiem que Oleguer no és només un prior claustral, sinó que adopta la posició de substitut del bisbe, assumint prerrogatives episcopals en tots els afers de Sant Adrià. Només d’aquesta manera podem entendre l’augment progressiu de l’autoritat d’Oleguer, que el portarà a construir un autèntic poder paral·lel. Ens sembla prova d’això la donació que el 4 d’agost del 1103 el comte Ramon Berenguer III i la seva esposa Maria fan a Sant Adrià de tots els delmes que rebien dels vaixells grans i petits, propis i aliens, i de

Signatura autògrafa d’Oleguer, prior de Sant Adrià de Besòs en el testament de Ramon Miró [27 d’agost del 1100]. Font: ACVOC-AHT. Pergamins, I-85 (DSPM, 90).

tot el comerç marítim que els pertanyia (DSPM, 94). No és una donació menor. És més, atès el volum de la donació, probablement el comte nodria l'aposta d'Oleguer per Sant Adrià per tal d'exercir de contrapoder de la mateixa catedral de Barcelona. La donació tindrà vigència exclusiva en mans de Sant Adrià i es perllongarà com a mínim fins al 1130. El 9 de juliol d'aquell any (ACB, 632), el mateix Ramon Berenguer III, pocs mesos abans de morir, donà a la seu de Barcelona el delme de les lleudes i usatges "*de omnibus navibus que ad Barchinonam veniunt vel inde exeunt vel transeunt*", és a dir, tot allò que havia estat objecte de donació el 1103. Això passa just en el moment en què Oleguer ja era bisbe de Barcelona i arquebisbe de Tarragona. Ramon Berenguer III, doncs, sembla que fou el principal avalador i patrocinador d'Oleguer, a la vegada que aquest li devia oferir consell i col·laboració. La progressiva consolidació del priorat de Sant Adrià i la seva vinculació a Sant Ruf són una conseqüència directa d'aquesta bona entesa entre el comte Ramon Berenguer III i Oleguer, en un context polític de reforçament del domini comtal de Barcelona al Languedoc i d'independència monacal respecte als magnats eclesiàstics i laics mitjançant la vinculació directa amb l'Església de Roma.

El 1106 és la darrera vegada que surt Oleguer com a prior de Sant Adrià. El 30 de juny de 1108, en la venda que fan Geribert i Ermengarda als canonges de Sant Adrià, ja no s'hi menciona i sembla que tornen a actuar de manera col·lectiva, però aquesta vegada potser ja d'esquenes al mateix bisbat de Barcelona (DSPM, 97). Això ens fa pensar que Oleguer no deixà d'ostentar el priorat de Sant Adrià en cap moment i que simplement estava absent. Als *Vita et miracula Sancti Ollegarii* hi veiem que essent prior de Sant Adrià passà a l'església de Sant Ruf, on acabaria essent elegit abat⁸. Tot i haver marxat cap a la casa de Sant Ruf d'Avinyó, en cap cas oblidà la canònica de Sant Adrià. L'elecció com a abat es va produir en algun moment entre el juny del 1110, mes en què morí l'abat precedent Lietbert de Sant Ruf, i el 23 de novembre del 1111, en què apareix per primera vegada com a abat rufenc en la donació de l'església de Santa Maria de Besalú que Ramon Berenguer III fa al seu favor⁹. Alguna cosa succeeix segons es desprèn de la documentació. Aquest període d'absència va provocar seriosos conflictes entre el bisbe de Barcelona i el priorat de Sant Adrià relatius a la gestió patrimonial que requeriren de la intercessió del papa Pasqual II. Aquest va demanar al bisbe Ramon Guillem de Barcelona que trobés una solució definitiva. I el bisbe trobà, efectivament, una solució astuta en un territori aparentment neutral com eren les esglésies de Terrassa, un conjunt eclesiàstic que pertanyia en bona part al bisbat de Barcelona des d'antic.

Vinculació de les esglésies de Terrassa amb el bisbat de Barcelona i vida en religió (966-1112).

La relació de les esglésies de Terrassa amb la seu episcopal de Barcelona venia d'antic. La notícia més llunyana és del 21 de desembre del 966, quan en el seu

testament, el comte Miró de Barcelona determinà la donació a la seu de Barcelona d'“*omnes ecclesias de Terracia et de Egara cum parrochias, decimis et primiciis*” (DCB, 89). Ens interessa destacar la menció per separat de les esglésies de Terrassa i les d'Ègara. No cal dir que la memòria i les dignitats associades a l'antiga seu d'Ègara perduraven, malgrat que l'estatus jurídic de seu episcopal havia desaparegut ja a principis del segle IX. La donació testamentària escenifica l'existència d'una dualitat on s'integren els drets més contemporanis i els antics per bastir una estructura espiritual conjunta, però sobretot territorial. No significa, tanmateix, que s'edifiqui una xarxa coordinada de parròquies i una estructura rendística amb delmes i primícies més sòlida i completa. La seu de Barcelona reforçarà l'estructura religiosa i rendística amb una reorganització de la funció de les mateixes esglésies. Sant Pere passarà a ser la seu de la parròquia i l'església de Santa Maria acollirà una primera comunitat de clergues amb una probable vida en comú i acabarà essent, fins i tot, seu de judicis d'un cert ressò (DCB II, 257). Sant Pere representava les “*ecclesias de Terracia*”, i Santa Maria, l'antiga catedral d'Ègara, representava les “*ecclesias de Egara*”. Com diem, però, l'estructura no era sòlida com podria semblar, atès que els bisbes de Barcelona tenen dificultats per retenir drets associats a les esglésies i han de conviure amb molts magnats laics que tendeixen a incorporar a lous eclesiàstics sota el seu domini privat, sense reconèixer els drets episcopals. El període entre el 966 i el 1028 sembla ser generador de fortes confusions. El 1016, per exemple, i a la mateixa església de Santa Maria, s'hi celebra un judici amb la presència del comte Ramon Borrell i la seva esposa Ermessenda. En aquest s'hi presentà el bisbe Deusdèdit de Barcelona, *querelosus*, per reclamar els drets sobre uns a lous que el difunt bisbe Guillaà havia donat a Sisovald en el passat. A l'actualitat els hereus de Sisovald, és a dir, Ermofred i Engonça, entre d'altres, no reconeixien el domini episcopal sobre els a lous. El comte obligà Ermofred a reconèixer aquesta dependència. Aquest és només un exemple, molt proper, d'una continuada usurpació per part de magnats laics de concessions episcopals. A causa d'aquesta situació el 1028, el comte Berenguer Ramon I restituí a la seu de Barcelona tots els a lous que eren o havien estat de l'esmentada seu dins els termes d'Ègara i de Terrassa, a excepció dels drets sobre la parròquia, s'entén de Sant Pere. No és un atzar que sigui precisament a partir dels volts de 1028 que comencin a aparèixer les anomenades constitucions de Pau i Treva orientades en primer lloc a protegir els béns eclesiàstics amb la creació de sagreres. La intervenció laica, doncs, era una amenaça per a aquests béns: o se'ls expulsava o s'hi pactava.

Aquesta segona situació creiem que és la que es va produir a Terrassa, bàsicament perquè el bisbat no tenia la força necessària per imposar altres maneres de fer. A part de les esglésies de Sant Pere i Santa Maria, les altres que hi havia al complex de l'antiga seu semblen estar en mans privades o amb un règim de convivència i acceptació entre magnats laics i poder episcopal. S'ha verificat que Sant Vicenç, que posterior-

ment coneixerem com a Sant Miquel, hauria estat en mans privades almenys fins a finals del segle XII¹⁰. Sant Sadurní, mencionada en afrontacions el 29 de desembre de 1026 (DPSM, 23), també apareix com a seu de l'adveració sacramental del difunt Ramon, l'1 d'agost de 1036, i potser també estaria en mans privades (DCB II, 535). El fet, però, que aquesta adveració aparegui en documentació del bisbat de Barcelona potser ens hauria de fer pensar en alguna vinculació eclesiàstica més consistent que no pas amb Sant Vicenç. Santa Eulàlia sí que sabem que va passar a mans de la canònica de Barcelona el 26 d'abril de 1036 també fruit d'un acord entre el bisbe de Barcelona, Guislabert, i el comte Ramon Berenguer I (DCB II, 533). Malgrat que la cura d'ànimes es pogués fer des de l'estricta control de la litúrgia i els costums promoguts per la catedral de Barcelona, les transaccions econòmiques es fan sota un altre panorama molt més complex de relacions entre laics i religiosos.

En paral·lel al domini litúrgic de la seu de Barcelona, trobem l'existència de clergues i preveres que actuen en benefici propi i donen i venen possessions a favor de les esglésies o a favor seu. No són, per tant, només els laics que fan negoci amb els béns propers a l'església. Una de les pretensions de la Reforma Gregoriana era precisament aquesta, que els religiosos no concentressin propietats perquè aleshores quedaven en mans externes a l'Església. Però durant la primera part del segle XI són molts els preveres que tenien propietats prop de les esglésies de Terrassa.

Existia algun tipus de comunitat canonical amb anterioritat a la nova comunitat rufenca? La resposta és sí i des de ben antic. El 3 de juny del 977 la *deodicata* Levegot feu donació a un "*clerico et Sancta Maria*" d'un parell de mujades de vinya (DSPM, 4). El clergue a qui fa menció apareix al mateix document sota el nom de Fruilà, el qual adquireix el domini directe de les mujades, mentre que Levegot en podrà fer usdefruit. Un cop ella morís, s'estipula que si encara es viu el dit Fruilà, aquest retindria els drets sobre les mujades de vinya però que haurà de fer donació a Santa Maria d'una quarta part d'aquestes i als seus "*servientes*". Només quan morís Fruilà la possessió passaria definitivament a Santa Maria. Alguns dels "*servientes*" inequívocament religiosos subscriuen el document: el prevere Guidiscle, el clergue Giscfred i Bonhom, prevere. El 3 de gener del 991 el mateix clergue Fruilà dona a un membre de la comunitat, el prevere Bonhom i a Eimeric, un alou que té a prop de la seu d'Ègara. Subscriuen altres membres de la comunitat, el ja conegut Guidiscle, però també el prevere Goltred i, segurament, l'escrivà Baió (DSPM, 7). La comunitat que s'entreveu és de 4 o 5 persones durant el final del segle X i estarien sota la direcció del clergue Fruilà. Les característiques d'aquesta comunitat van ser apuntades per mossèn Miquel Gros. Les paraules *clericus* i *servientes* ens apropen a la idea efectiva de "comunitat" però no necessàriament a la vida comunitària a part del culte, que per força era comunitari. Si hagués estat ben estructurada, la comunitat hauria d'haver seguit la regla del Concili d'Aquisgrà del 816 que a la vegada

s'inspirava en la doctrina anterior de Chrodegang de Metz. Mossèn Gros ho suposa prudentment. Però el fet que el 1113 s'hi posi una canònica li permet creure que en realitat es donava certa continuïtat a una activitat en comunitat des d'antic¹¹. Tot sembla indicar, però, que aquesta comunitat inicial no va tenir una continuïtat clara a Santa Maria. Sí en canvi a l'església de Sant Pere. Documentem entre els anys 958 i el 1032 diferents preveres (i no pas clergues) al voltant de Sant Pere. Actuen en la majoria de casos com a beneficiaris o transmissors en transaccions econòmiques. Les propietats, per tant, romanen en mans dels religiosos tal com el capítol 115 de la regla d'Aquisgrà permetia.

El cas de la desaparició de la comunitat de Santa Maria semblaria que es va produir en circumstàncies poc pacífiques. En tenim la pista el 29 de desembre del 1026 (DSPM, 23). Aquell dia Berenguer Ramon I i la seva esposa Sança venen al sacerdot Ricard un alou prop de l'església de Sant Sadurní. Els motius són la clau. El comte pretén compensar per les ferides que havia patit Ricard després que els fills del difunt Fruilà l'haguessin volgut assassinar sense èxit. Aquest Fruilà segurament és el clergue que coneixem i que hauria vist com una altra elit de clergues encapçalada pel sacerdot Ricard l'hauria volgut suplantar tant a ell com als seus fills. Aquesta suposició que només té aquest document com a prova es reforça amb la continuïtat de l'activitat que tindrà el sacerdot Ricard i la seva família durant prop d'un segle al voltant de les esglésies de Sant Pere. Els béns en transacció que adquireix el sacerdot Ricard el 1026 són un alou amb terra, una casa, horts amb recs, aigua "*ad minandum vel imperandum*" i arbres que es trobaven davant de Sant Sadurní i d'Ègara. Ricard tenia un fill, Ebrí, que a la vegada en tindrà un altre, Bernat Ebrí, que l'any 1117 encara ostentava el domini i la percepció de la tasca sobre els mateixos alous i béns (DSPM, 110). El sacerdot Ricard i el seu fill Ebrí, que era levita, actuen conjuntament com a testimonis a l'adveració sacramental del difunt Ramon que vèiem fa una estona. Era l'1 d'agost del 1036 i actuen com a tals a l'església de Sant Sadurní, just on començava el seu alou. El levita Ebrí, aquell dia, actua com a testimoni però també com a marmessor (DCB II, 536). El 3 de setembre de 1040 (DSL, 348), Ricard i Ebrí reben diferents deixes en el testament d'Ermemir, i apareixen amb altres preveres que semblen conformar la comunitat religiosa de les esglésies en aquell moment. El sacerdot Ricard el veurem el 29 de gener del 1042 actuant com a únic representant religiós a l'audiència judicial que Bernat Amat "*custus Terracie*" realitzà a Sant Pere per resoldre el liti-gi entre Guadamir i Domnuç sobre el domini d'un alou (DSPM, 34). El levita Ebrí, ara ja com a prevere, serà conegut per la seva activitat escripturària entre els anys 1054 i 1065 a redós de Sant Pere, on exercí d'escrivà. Sembla, doncs, provada la responsabilitat sobre les esglésies de Ricard i Ebrí durant aquest període.

Ebrí segurament fou qui hagué de resoldre els primers conflictes al voltant dels

aires de reforma que venien arran del Sínode de Roma del 1059, moment en què es dona el tret de sortida de la Reforma Gregoriana. Una reforma que, com hem vist, actua de manera decidida perquè la patrimonialització en mans de clergues i preveres dels béns lligats a cases eclesiàstiques revertissin a domini purament i exclusivament d'aquestes cases. No és, doncs, un atzar que l'arxiu de les esglésies conservi una còpia simple i contemporània de l'acta de Pau i Treva del 1063 (DSPM, 50). S'hi vol reforçar l'entorn immediat de les esglésies, les sagreres, tot apuntant que aquestes no podran ser ocupades per persones que no sigui el bisbe o els canonges a qui estan sotmeses. Comença en aquest període un estira-i-arronsa entre laics i religiosos per les possessions a l'interior de les sagreres que, malgrat la insistència eclesiàstica, no impedirà que moltes propietats continuïn en mans laiques durant molts anys després.

Una altra conseqüència de la Reforma Gregoriana serà una certa reorganització del sistema religiós de les esglésies. L'any 1065 ja tenim constància d'un "clergue" Ramon, que subscriu en una venda d'una vinya al lloc dit Font Vella, de Terrassa. L'escrient d'aquest document és el prevere Ebrí (DSPM, 56). El 9 de novembre de 1077 en el testament del levita Berenguer es fa donació a Arnau, "*presbiter Sancti Petri de Terracia*", d'una unça i de dos mancusos a cadascun dels "*presbiteros eiusdem ecclesie*." En aquest cas, el tractament separat d'Arnau en relació a la resta de preveres semblaria atorgar-li la categoria de "prior" al capdavant d'una comunitat de preveres (DCB II, 1320). El 12 de febrer de 1079 a la donació que fa Guillem a la seva esposa Gerberga de diferents terres i vinyes es diu que una d'aquestes "*remaneat ad Santa Maria Egara ad suum proprium alodem, et teneant eam ipsos clericos qui eam canteverint cotidie*". És a dir, que una peça de terra romandrà en mans de Santa Maria i en podran disposar els clergues que hi canten cada dia (DSPM, 66). L'1 de febrer del 1084 el clergue Ponç fa d'escrivè a la donació de Berenguer a Guadamir d'unes possessions al Campdefel, a Terrassa (DSPM, 69). El 15 de febrer de 1088 torna a aparèixer també fent d'escrivè. (DSPM, 74). El 20 de novembre de 1091 Guadall Domnuç dona a Sant Pere un alou al lloc dit Paradís i estipula que el tinguin en tot moment els "*clerici eiusdem ecclesiae et eius servientes*" (DSPM, 78). L'1 de novembre del 1101 Guisla, Pere Gisbert i Gerbert Miró donen a Santa Maria "*et clericis eiusdem ecclesie*" unes "*mansiones*" que estaven situades al costat mateix de l'església (DSPM, 91). El 12 de març del 1110 en el testament de Gerard deixa un alou a Sant Pere d'Ègara a Colldefel, a Terrassa. Subscriuen l'acord el monjo Ramon, el prevere Joan, el sacerdot Berenguer i l'escrivè Ponç, prevere (DSPM, 99). Així doncs, des del 1065 fins al 1110 s'observa una comunitat força estructurada de clergues i preveres als voltants de les esglésies que actuen de forma comuna i coordinada, potser seguint les directrius espirituals, morals i econòmiques de la Reforma Gregoriana, o potser negociant-la dia a dia amb el bisbat i els magnats laics de l'entorn.

I és que el fet que la vida en religió a les esglésies més o menys funcionés no volia dir que la gestió dels béns patrimonials s'adeqüés de manera ortodoxa a les exigències de la dita Reforma. És per aquest motiu que el bisbe de Barcelona volgué reforçar la seva presència a les esglésies davant els magnats laics que encara posseïen béns en propietat a dins de la sagrera. Sobre aquest tema concret dels magnats laics és de lectura obligatòria la recerca feta per Vicenç Ruiz sobre les relacions de poder en el període entre 950 i el 1150 al terme de Terrassa¹². També s'hi analitzen les relacions entre els magnats laics i les esglésies, demostrant una xarxa ben teixida de relacions favorables a uns i altres al voltant de la sagrera. La xarxa és tan sòlida que malgrat la Reforma Gregoriana i, tal com anirem veient quan passem a parlar directament de la canònica de Santa Maria, serà molt difícil d'anar modificant.

Així doncs, el 2 de gener del 1112 el bisbe Ramon de Barcelona, consagrà a Déu l'església de Santa Maria, que estava construïda on antigament hi havia hagut la Seu d'Ègara, al costat de l'església parroquial de Sant Pere (DSPM, 100). El mateix dia confirmà els delmes, les terres, les vinyes i les cases que pertanyien a la casa, constituí un espai de trenta passos eclesiàstics al voltant per fer-ne cementiri i la posà sota protecció eclesiàstica. Amb aquesta acció el bisbe reforçava el control sobre l'església donant continuïtat a la celebració de l'ofici diví i provant d'evitar-ne qualsevol altre ús. En aquesta consagració els germans Guillem i Berenguer Guadall donen a Santa Maria unes oliveres i un mas. No és un atzar que això sigui així atès que els Guadall eren alguns d'aquests magnats que disposaven de cases a dins del conjunt de les esglésies. El bisbe vol augmentar la seva presència però en el fons es veu obligat a pactar, atès que la majoria d'aquests laics no perdien pas aquestes cases.

L'acta de donació a Sant Ruf de l'església de Santa Maria

Havent arribat ja al 1113, ens apropem al moment fundacional de la canònica de Santa Maria. Per tant reprenem el discurs sobre la seva creació, un cop finalitzat aquest petit excurs que demostra d'una banda l'existència d'una tradició i d'una activitat continuada a les esglésies des d'antic, però de l'altra també la necessitat de posar fre a l'ús potser excessiu dels espais de les sagreres per part dels magnats laics. Aquesta doble situació fou un factor valuós i decidí perquè el bisbe de Barcelona proposés les esglésies de Terrassa com a solució als altres conflictes que tenia sobre el priorat de Sant Adrià de Besòs i a la seva pròpia seu. I és que com hem dit abans el paper dels clergues del bisbat de Barcelona seria precisament el d'obstinada continuïtat d'un model antic de gestió del patrimoni que s'haurà d'enfrontar a ordres que arribaven de Roma per tal d'abraçar la nova recta via delimitada a la Reforma Gregoriana. Aquesta situació refractària al canvi és el que probablement permet entendre les cartes comminatòries de Pasqual II al bisbe de Barcelona perquè faci donació de la casa de Sant Adrià a la canònica de Sant Ruf com a acció concreta

que permetés demostrar al bisbat de Barcelona que s'estava sumant a la Reforma. La pressió d'Oleguer, com a abat de Sant Ruf, també hi juga un paper important, així com la necessitat de més vinculacions directes a Catalunya amb aquesta casa mare. D'aquestes cartes, malauradament no conservades, n'és testimoni precisament l'acta de donació de Santa Maria de Terrassa a la casa de Sant Ruf d'Avinyó que a la seva exposició ens posa en antecedents. El bisbe Ramon farà cas, però no en la seva totalitat, a la petició papal i d'Oleguer. El bisbe acabarà trobant una solució intermèdia, proposant una solució que permetria resoldre el cúmul de problemes que tenia a Sant Adrià però també a Terrassa.

L'acta de donació és del 18 d'octubre del 1113 (DSPM, 104). Aquell dia Ramon, bisbe de Barcelona, s'adreçà a Oleguer, abat de Sant Ruf i a tots els seus germans i successors. L'acta s'inicia amb un preàmbul moral que apel·la a la necessitat de respectar la pau de Déu i del seu fill i a fomentar-la, com a prolegomen espiritual a la pacificació que es vol realitzar. La part expositiva s'inicia rememorant que en el passat el bisbe Bertran havia instaurat a l'església de Sant Adrià de Besòs diversos

Acta de donació (i pacificació) del priorat de Sant Adrià de Besòs i de l'església de Santa Maria de Terrassa a l'abat de Sant Ruf d'Avinyó [18 d'octubre del 1113]. Font: ACVOC-AHT. Pergamins, I-103 (DSPM, 104).

canonges de la seu de Barcelona perquè seguissin la regla de sant Agustí i que aquesta creació fou confirmada en un privilegi del papa Urbà (del qual no s'ha conservat cap rastre a part d'aquesta menció) de manera perpètua. Es fa palès que d'un temps ençà hi havia hagut agitades disputes entre el bisbe i els canonges de Sant Adrià, tot i que no les detalla amb precisió. Davant d'aquesta situació el papa Pasqual II havia enviat al bisbe Ramon, tal com hem dit fa un moment, unes cartes comminatòries a fi i efecte que transferís l'església de Santa Adrià a l'abat Oleguer, que aleshores només hi tenia destinat un "*primatum*" (això vol dir que Sant Adrià pertanyia *de facto* a Sant Ruf, però no pas *de iure*.) El bisbe Ramon, davant de la intercessió papal, i a fi i efecte de pacificar la situació entre les esglésies, amb el consell de diferents religiosos i dels canonges de Barcelona, dona a l'església de Sant Ruf, al seu abat i als seus successors les esglésies egarenques amb els seus cementiris. Aquest complex termenava a tres bandes amb la profunditat dels torrents i a la part superior direcció tramuntana fins a trenta passos eclesiàstics des de l'església de Sant Pere¹³. També els dona l'església de Sant Julià de Terrassa, és a dir, Sant Julià d'Altura, amb el seu cementiri. Tot seguit també els dona totes les esglésies que es trobaven al terme de Terrassa i les seves parròquies, amb tots els alous, possessions, oblacions i tots els drets que els pertanyien, delmes i primícies, a excepció de la canònica obediència i la reverència a la seu de Barcelona.

A continuació el bisbe Ramon diu que fa aquesta donació perquè a Ègara s'hi instal·li la vida religiosa que fins ara hi havia hagut a Sant Adrià i que aquesta fos obedient a la casa mare de Sant Ruf d'Avinyó. En aquest sentit també dona a Sant Ruf totes les possessions i altres patrimonis de què disposaven el prior i els clergues de Sant Adrià a Sant Adrià, amb una sola excepció, la dominicatura que el bisbe Bertran els havia concedit en el seu moment. Aquí probablement tenim la clau de per què Sant Adrià s'anà separant de la seu catedralícia tant en l'espiritualitat com sobretot en la gestió del patrimoni. Sant Adrià disposava de la dominicatura sobre si mateixa, de manera que podria fer i desfer amb certa llibertat. Malauradament, la concessió que feu el bisbe Bertran no la coneixem amb detall. El retorn a la catedral de la dominicatura de Sant Adrià es realitza amb totes les millors fetes sobre l'edifici i d'altres emoluments amb la connivència de l'abat Oleguer, el prior i els canonges de Sant Adrià. I això es fa als efectes de conservar la pau entre les parts, per aquest motiu es retorna la dominicatura però sobretot també les escriptures d'autoritat que la documenten.

L'acta també explícita que les esglésies de Santa Eulàlia i de Sant Sadurní amb els seus alous, primícies i drets pertanyents a la canònica de Barcelona al costat i fora del cementiri de Sant Pere, romandran en mans episcopals. La clàusula de sanció no fa pas menció als preventius habituals sobre contravenir l'acord, només fa menció específica al respecte pel manteniment de la dominicatura per part episcopal. Per

finalitzar, les subscripcions comencen amb la de l'abat Oleguer, que en realitat és el beneficiari de l'acció jurídica. Això no és habitual, hauria d'haver subscrit el bisbe de Barcelona. Tanmateix, en voler donar valor d'acta fundacional al que diplomàticament en realitat és una pacificació, o definició si seguim el vocabulari de l'època, la signatura de l'abat la dotava del seu valor definitiu sense haver de fer cap altre document. Subscriuen tot seguit diferents canonges sense que sapiguem si són canonges de la catedral de Barcelona, el que hauria estat el més habitual, o bé canonges de Sant Adrià de Besòs. El nom de l'escrivà de l'acta no el sabem perquè la tinta s'ha esvaït, però sí que era canonge de Sant Ruf.

Amb aquest document totes les parts arribaven a un acord. El bisbe de Barcelona recuperava la dominatura de Sant Adrià. Els canonges de Sant Adrià marxaven a una nova seu que ara sí i sense dubtes jurídics passaria a pertànyer a la casa mare de Sant Ruf d'Avinyó. L'abat de Sant Ruf, Oleguer, incorpora sota la seva direcció una nova casa que en el seu origen havia crescut a redós de la seva espiritualitat i priorat. A Terrassa, el bisbe de Barcelona, imposava una casa religiosa reformada a redós de Santa Maria de Terrassa que controlaria l'activitat dels clergues i preveres que fins aleshores havien seguit normes antigues que també s'havien d'actualitzar. Una força reformadora s'instaurava a dins d'una sagrera poblada de possessions de magnats laics que es veuen obligats a pactar per trobar benefici mutu. Amb una única acta de donació es resolien molts conflictes de cop. Amb aquest document, doncs, comença la història de la canònica regular rufenca de Santa Maria de Terrassa.

La canònica regular rufenca de Santa Maria de Terrassa

Els primers anys de la canònica (1113-1131)

L'acta de fundació de la canònica és en si mateixa l'acta de resolució d'un conflicte, ho hem vist amb detall. No diu res, en canvi, de les característiques de la nova canònica que es vol iniciar perquè en realitat simplement es tracta d'adaptar la mecànica de Sant Adrià en un complex eclesiàstic diferent. Hi ha continuïtat de les possessions de què disposava Sant Adrià perquè l'arxiu es trasllada a Terrassa. Hi ha continuïtat en el fet que els canonges de Sant Adrià venen a Terrassa. Hi haurà canvis, però, en la litúrgia i en la presa de decisions espirituals i econòmiques perquè ara sí que es depèn de la casa mare de Sant Ruf, tot i que, com també hem dit, probablement ja s'hi inspiraven *de facto*. De fet, si hem de ser precisos, la vinculació amb Sant Ruf no se certificarà fins gairebé tres mesos després amb la butlla del papa Pasqual II del 10 de gener del 1114. El Papa instigador de la solució definitiva per Sant Adrià hi confirma a Oleguer de Sant Ruf les esglésies de Sant Pere, Santa Maria i Sant Julià de Terrassa, tal com havien estat donades pel bisbe Ramon de Barcelona, és a dir, amb excepció de la dominatura de Sant Adrià. La confirmació papal de la vinculació a Sant Ruf és també una confirmació papal dels drets del bisbe de

Barcelona sobre Sant Adrià (DSPM, 105). En aquest document papal també es diu que en el moment de la donació a Terrassa dels béns de Sant Adrià, Oleguer era el prior d'aquell lloc. No tenim clar, però, si també acabarà esdevenint el primer prior de Terrassa.

Oleguer va continuar essent abat de Sant Ruf fins al 1116, just quan Ramon Berenguer III el va presentar com a bisbe de Barcelona. També fou aquest comte qui, el 23 de gener del 1117, el presentà com a arquebisbe de Tarragona. Aquest càrrec fou confirmat pel papa Gelasi II el 21 de març del 1118. Durant aquest període pletòric encara va tenir temps, en algun moment entre el 23 de gener i el 5 d'octubre del 1117, de consagrar un altar a Sant Adrià dins de l'església de Santa Maria i de resoldre un conflicte d'interessos sobre uns béns de Santa Perpètua de Mogoda pertanyents a Sant Adrià de Besòs abans de la donació a Santa Maria (DSPM, 109). Aquest conflicte, a més, sembla que el va resoldre en cos present a les mateixes esglésies. Així, doncs, Oleguer encara va solucionar afers econòmics dels antecedents de Santa Maria, i va deixar per al prior de Santa Maria només els afers novament suscitats per les noves possessions que s'esdevinguessin després de la fundació.

Així podria ser que Teuzó o Guizó fos un dels primers priors de Santa Maria. No queda clar perquè només ens consta en un document de l'1 de setembre del 1115 i ha estat posat en dubte per alguns autors. No pas que exercís de prior sinó que ho fos de Santa Maria¹⁴. Teuzó o Guizó era conegut com a prior de Santa Maria de Besalú en aquestes dates i es diu que exercí com a tal en la donació testamentària que feu Guinedella d'una honor al Sot, prop de Matadepera, a favor de Santa Maria i Sant Pere d'Ègara (DSPM, 108). En aquest document ell hi és present com a avalador i testimoni de la donació. Els béns són terrassencs, els beneficiaris són les esglésies i els seus clergues, els quals reben dues quarteres d'ordi, tres sesters de vi i dos animals, entre altres béns. I a més, qui subscriu és Bernat Ebrí, escrivent habitual de les esglésies de Sant Pere. Per què havia d'exercir com a prior de Besalú en afers estrictament terrassencs? De ben segur que en aquell moment ostenta el doble priorat i per aquest motiu apareix en aquest document.

No deixa, però, de meravellar que en dates posteriors no aparegui cap prior com a receptor de les primeres donacions que rebrà la nova canònica, siguin dirigides tant als clergues com a la casa eclesiàstica. El 23 de desembre del 1114 (ASA, 72) Guillem Guadall dona a Santa Maria i els seus canonges unes cases que tenia a tocar de l'església. El 16 de juny del 1115 (DSPM, 107) els clergues reben en el testament de Joan Bernat diversos animals, blat, forment i un pernil així com les rendes d'una tercera part d'un sementer del testador. L'1 de setembre del 1115 (DSPM, 108) reben del testament de Guinedella l'honor que posseïa al Sot, i els clergues dos animals, quarteres d'ordi i sesters de vi. El 9 d'octubre del 1117 (DSPM, 110) Bernat Ebrí dona part de la tasca dels alous que té prop de l'església de Sant Sadurní. El 13 de

desembre del 1117 (DSPM, 111) reben una peça de terra als llocs dits de Vilaflar i la Pedrosa. L'1 d'agost del 1119 (DSPM, 113) reben la tona de Guillem Isarn i diferents diners. El 21 de juny del 1122 (DSPM, 115), una peça al Camp Rodó. I el 24 de desembre del 1122 (DSPM, 116), un parell de bèsties i un porc que s'hauran de destinar al convit i per aixecar la sepultura del testador Pere Joan.

De totes elles, però, ens voldríem aturar en les de Guillem Guadall i de Bernat Ebrí, perquè permeten explicar el canvi de règim de gestió que s'ha produït. Des del primer moment la canònica actuarà de manera que tots els béns que es trobaven dins del recinte eclesiàstic o a prop d'aquest, passessin a disposició pròpia. D'aquesta manera el benefici privat que s'havia extret durant bona part del segle X i XI, a partir d'inicis del segle XII s'anirà acumulant en mans eclesiàstiques, tal com la Reforma Gregoriana va estimular. El procés és claríssim i immediat a Terrassa. En el testament de Guillem Guadall per exemple (ASA, 72), dona "*omnes mansiones et plantas*" que té al seu alou "*iusta supradictam ecclesiam sicut terminatur ipso torrentis*". És a dir, dona les cases, graners, plantes i plançons, que disposava al costat de l'església de Santa Maria, dins de la sagrera.

El 9 d'octubre del 1117 (DSPM, 110), Bernat Ebrí arriba a un acord amb la casa eclesiàstica al voltant de la percepció de la tasca dels seus alous. Aquesta tasca s'extreia del pa, vi, oli, lli i cànem. Els seus alous es trobaven circumscrits a ponent amb el riu que passava a tocar de Sant Sadurní, és a dir, l'actual torrent de Vallparadís. A migjorn amb el camí que sortia d'Ègara i anava cap a la Torre, s'entén, la Torre del Palau. A ponent amb el camí que anava de Rubí a Matadepera, o el que actualment seria el carrer de Sant Antoni i Mas Adei. I a tramuntana amb un marge que anava cap al riu o torrent suara mencionat. Segons el document, Bernat Ebrí es desprèn d'unes rendes que ja percebia el seu avi, que era ni més ni menys que el sacerdot Ricard que hem vist abans. I aquest alou és el que el 29 de desembre del 1026 el comte Berenguer Ramon I va vendre al sacerdot en compensació per l'intent d'assassinat de què havia estat víctima (DSPM, 23). Bernat Ebrí, doncs, era net del sacerdot Ricard i fill del prevere Ebrí¹⁵. Després d'Ebrí fou un dels responsables de la gestió espiritual, econòmica i escripturària de les esglésies d'Ègara fins a l'adveniment de la canònica. La nova canònica s'acaba apropiant, per tant, de la principal font de subsistència d'aquestes famílies. Bernat Ebrí, de fet, no tarda a adonar-se de les noves circumstàncies socioeconòmiques que regeixen les esglésies i es veu obligat a pactar. De fet, l'acord estipula que mentre Bernat Ebrí viurà disposarà de la meitat de l'esmentada tasca en règim de feu. Un cop mori, la totalitat de la seva tasca i la dels seus fidels treballadors (*laboratores fideles*) passarà íntegrament a la casa eclesiàstica. Interessantíssimes són les subscripcions d'aquest document atès que signa ell mateix com a Bernat, levita, i els seus fidels Udaldar, Joan Acefar i la seva esposa Arsenda, Ramon Bonfill i Ermengol Ramon, que s'autoanomenen *villici*, és a dir, masovers o

pagesos de les terres dels esmentats alous. A continuació subscriuen set persones més que probablement també ho són.

El procés de concentració dels alous propers a les esglésies durant els primers anys és una realitat, de la mateixa manera que aquest procés, de cop i volta, a partir del 1122 s'atura. D'entrada no sembla que hi hagi cap problema jurisdiccional concret que provoqui desajustos. De fet, el 28 d'abril de 1123 el papa Calixt II concedeix la tutela apostòlica a Ponç II, l'abat de Sant Ruf, de totes les seves possessions, incloses les esglésies de Santa Maria, Sant Pere i Sant Julià de Terrassa (DSPM, 117). Però sí que és cert que no consta cap altra transacció amb posterioritat, fet que mostra una aturada manifesta. Curiosament, en aquest període de silenci sabem de l'existència del prior Arnau Bernat. El 28 de juliol d'agost del 1129 (CSC, 898) apareix com a testimoni al testament de Rotllà que fa deixes a Sant Cugat del Vallès. Subscriu com a "*Arnalli Bernardi, prioris Terracie*"¹⁶. Úrsula Vones-Liebenstein considerà que l'Arnau Bernat que apareix com a escrivà el 22 de gener del 1106 (DSPM, 96) en una donació que feu Ponç Sunifred a la canònica de Sant Adrià, era la mateixa persona, i que hauria estat un dels canonges que es van desplaçar de Sant Adrià a Santa Maria de Terrassa¹⁷. Si fou així és indiscutible que amb el temps acabaria ostentant la dignitat prioral. Una dignitat que no devia ser especialment menor, atenant que una de les poques làpides commemoratives que es conserven del període encara *in situ* precisament a Santa Maria es va dedicar a ell. O almenys presumptament perquè a la seva dignitat no posa pas que fos "prior" en el moment de la mort sinó només "presbiter." Tant si encara era prior en el moment de la seva mort com si ja no, morí el 30 de març del 1130 o del 1131, atenant que el 8 de maig del 1131 ja apareix un nou prior¹⁸.

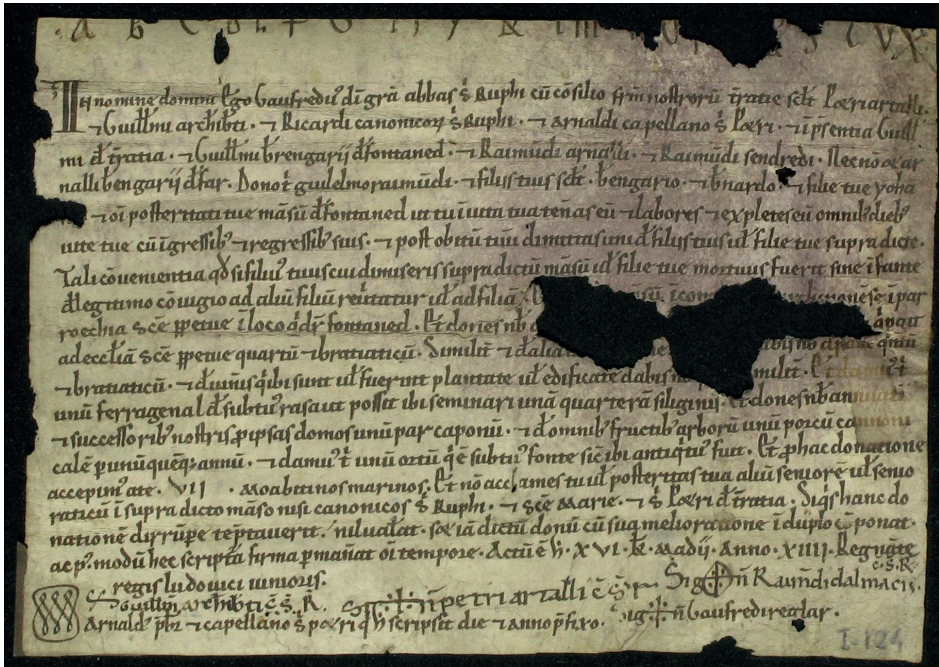
La canònica en problemes (1132-1152)

Sí, alguna cosa passa després del 1123. Es manifesta clarament una caiguda radical de les donacions a les esglésies que té un reflex en la poquíssima documentació del període. Repassem, però, les notícies que tenim. El 8 de maig del 1131 (DSPM, 119) Ponç Guillem feu testament i deixà als clergues de Santa Maria i Sant Pere d'Ègara els drets sobre el mas de Basea i de "Rota Vulps", ambdós del terme de Terrassa, i la part del valor d'un bou que s'havia de vendre per satisfer altres deixes. Els clergues van rebre l'encàrrec de cantar misses i d'alçar el sepulcre del difunt en un dels seus cementiris a canvi de la tercera part de l'ordi que es colliria aquell any. L'escrivà del testament també va rebre una ovella. Aquest escrivà va ser ni més ni menys que el prior Ramon Dalmau en persona. És la primera vegada que trobem aquest prior. Apareix també com a escrivà del testament de Guerau el 7 de maig del 1134 (DSPM, 122) i també de la seva adverció sacramental (DSPM, 123).

No tenim més notícies ni de la canònica ni dels seus clergues fins al 27 de novembre del 1140 (ACB, 779), quan en el testament de Berenguer de sa Rovira, en una

clàusula final, es diu que si eventualment els canonges regulars de Sant Ruf sortissin de Terrassa i no romanguessin dins el bisbat de Barcelona, que els delmes de Santa Perpètua que el seu pare difunt, el cavaller Ramon Berenguer, havia donat a Sant Adrià l'any 1100, retornessin a l'església de Santa Perpètua (DSPM, 90). És una notícia interessant perquè mostra el dubte d'un testador sobre el futur de l'activitat canonical a Terrassa. Potser la gestió de Ramon Dalmau no havia estat massa adequada i algú s'havia plantejat de moure la canònica a algun altre lloc. Aquests dubtes es produeixen just en un moment en què el terme del castell de Terrassa viu una època força convulsa. Aquesta època coincideix amb els anys que Deusde de Tamarit fou castlà de Terrassa, entre el 1130 i el 1152, i que viurà un episodi ben galdós en algun moment entre 1145 i 1150. La imposició d'un règim feudal de caràcter més aviat violent és el que vesteix la ràtzia de Deusde de Tamarit contra prop de 30 persones del terme de Terrassa per recaptar diferents productes en moneda i en espècies, abusant del seu poder com a castlà, utilitzant la força i la coerció, i ferint-ne uns quants. Això ho sabem per la causa anomenada dels "*Homines de Terracia*" que s'adreçaren al comte de Barcelona per rescabalar-se de l'agressió i sol·licitar que disposés justícia contra Deusde, el seu castlà i representant comtal a Terrassa. El cas ha estat estudiat per Vicenç Ruiz i ens serveix per demostrar un període incòmode per molts dels pagesos terrassencs i de ben segur també per la mateixa canònica de Terrassa, que malgrat l'acumulació de cases de la sagrera dels primers anys no va ser capaç de seguir imposant aquesta hegemonia durant els anys 1130 a 1150.¹⁹

De fet, no tornarem a tenir notícies de Santa Maria fins al 12 de desembre del 1149 a la confirmació que el papa Eugeni III fa a Nicolau, abat de Sant Ruf, de les esglésies de Sant Pere i Santa Maria de Terrassa, tal com havien estat donades pel bisbe de Barcelona, Ramon. El més rellevant d'aquest document, però, és l'especial vehemència papal perquè al voltant de cada església hi hagi un cementiri propi, que les esglésies més grans tinguin una sagrera de protecció de 40 passos i les menors de 30 passos, que específicament estigui prohibida la construcció de cases dels seculars a l'interior d'aquests espais ni en els espais dedicats a cementiri. Darrere d'aquesta vehemència ens hi sembla veure el principal problema que hauria limitat l'acció de la canònica durant els darrers anys. L'inicial concentració patrimonial a favor de la canònica s'hauria aturat després del 1123 i hauria donat peu a la possibilitat que els magnats laics haguessin tornat a treure benefici propi de les rendes extretes dels cementiris i d'altres béns. L'específica normativa aplicada en una confirmació de les esglésies de Terrassa ens sembla molt significativa. L'original del document, a més, romandrà a l'arxiu de la canònica. És un document fet per resoldre un problema que era exclusiu de Terrassa. L'ús de la documentació papal com a nova eina de negociació també ha estat verificat per Vicenç Ruiz a fi i efecte de reforçar la posició de la canònica enfront el poder temporal exercit pels senyors laics.²⁰

Donació de l'abat Gausfred de Sant Ruf, amb l'acord dels canonges rufencs Pere Artau, Guillem Arquimbert i Ricard, del mas Fontanet de Santa Perpètua de Mogoda [16 d'abril del 1151]. Font: ACVOC-AHT. Pergamins, I-124 (DSPM, 135).

Just durant aquest període observem una ofensiva rufenca al territori català per consolidar els seus dominis i expandir-los. Mesos abans de la confirmació d'Eugeni III, la casa de Sant Ruf rebrà de mans episcopals i senyoriales l'església de Sant Miquel de Marmellar. L'abat Nicolau i els canonges de Sant Ruf hi edificaran de bell nou una canònica amb dormitoris, refectori, claustre "*et alias officinas*". Aquest abat era molt proper al papat des que el 1146 havia estat nomenat cardenal bisbe d'Albano, a Itàlia. Nicolau era ni més ni menys que Nicholas Breakspear, que obtingué la dignitat papal el 1154. Succeí Nicolau, l'abat Gausfred que mantingué activa l'ofensiva. De fet el 16 d'abril del 1151 l'abat Gausfred en persona és a Terrassa i acorda amb tres germans canonges de Sant Ruf de la canònica de Terrassa, Pere Artau, Guillem Arquimbert i Ricard, així com amb Arnau, capellà de Sant Pere, la donació a Guillem Ramon del mas de Fontanet de Santa Perpètua de Mogoda (DSPM, 135).

Moltes coses hem de comentar d'aquest document. En primer lloc és la *mise-en-page* diplomàtica del document, atès que es tracta d'un quirògraf o carta partida, és a dir, el resultat d'una doble redacció de dos originals múltiples, un estil només emprat a Santa Maria el dia de l'acta de donació a Sant Ruf el 1113. Canvia l'estil de les transaccions econòmiques fetes fins ara per la canònica de Santa Maria. Fins aleshores

sempre apareixien les esglésies com a beneficiàries de la transacció, estipulant l'autor de l'acció jurídica aquells drets que mantenia malgrat que hagués fet donació íntegra d'un bé immoble. En el document del 1151 qui pren la iniciativa és la mateixa església que determina les condicions dels acords. Això passa per primera vegada. El document especifica l'obligació de Guillem Ramon de no proclamar cap altre senyor que no sigui Sant Ruf o les esglésies de Sant Pere i Santa Maria de Terrassa. Un altre aspecte a destacar és que Ramon Dalmau apareix al document subscriuint el document, però només com a canonge i no pas com a prior. Sembla que la gestió de la canònica s'hauria delegat en tres germans, que actuen col·lectivament, i que no es disposava d'una direcció concreta. L'abat de Sant Ruf actua com a màxima autoritat. L'ofensiva d'aquest abat no acaba aquí, el 1153 el trobem com a prior de la nova canònica de Tortosa que funda ell també en persona. En l'acta de constitució de la canònica rufenca a redós de la catedral de Tortosa veiem variants molt significatives a l'acta de fundació de la canònica de Terrassa, quaranta anys abans. Així com a Terrassa s'explicita lleument la vinculació amb Sant Ruf, a Tortosa s'especifica amb contundència que es constitueix la nova canònica a fi i efecte de "*unanimiter, concorditer et canonicè vivere sub regula beati Augustini et iuxta consuetudines ecclesie Sancti Ruphi*" (DCT, 33).

Que les coses canvien arran de l'ordre papal i de l'ofensiva rufenca és un fet evident. El 1152, Deusde de Tamarit, personatge tal com hem vist especialment violent i important per comprendre el període, renuncia als drets sobre la casa que tenia edificada al cementiri de les esglésies de Terrassa a favor del prior. Aquesta construcció, tan específicament descrita com a l'interior del cementiri, creiem que no és anterior a l'adveniment de la canònica, sinó precisament una acció realitzada durant aquest període convuls. En tots els documents que tenim d'antuvi que parlaven de cases a dins la sagrera no es feia constar que es trobessin al cementiri, sinó que sembla clar que no ocupaven aquest espai. No és una renúncia menor, atesa l'autoritat del personatge, i testimonia el règim ferri que es vol reinstaurar en la gestió de les transaccions econòmiques a la canònica de Terrassa (DSPM, 136). El 13 de desembre de 1152 el mateix Deusde de Tamarit fa testament i hi intervé el sacerdot Guerau, "*prioris Terracie*", que vindrà a finalitzar el període incert de Ramon Dalmau i de l'absència de direcció específica.

El reimpuls de la canònica (1152-1168)

Amb Guerau I (1152-1157) s'iniciarà un procés progressiu de reforçament de la canònica de Santa Maria. L'estatus de la canònica es reimpulsa amb una nova butlla papal d'Anastasi IV concedida el 24 d'abril de 1154, on es reconeixen els drets de Sant Ruf sobre les "*ecclesias Egarenses*" de Santa Maria i Sant Pere, i segurament també de Sant Julià (DSPM, 140)²¹. Gairebé un any després, el 17 d'abril del 1155, el papa Adrià IV, que era l'antic abat de Sant Ruf, Nicholas Breakspear, i que hem

trobat en documentació del període anterior, confirma a l'abat de Sant Ruf, Duran, i a tots els seus canonges, els delmes que l'abadia rep canònicament (DSPM, 143). I per acabar d'edificar un corpus jurídic potent, el 15 de març del 1158, el comte Ramon Berenguer IV confirma a l'església de Sant Ruf tots els béns situats en els seus dominis, especialment, les esglésies de Santa Maria de Besalú, Sant Pere de Terrassa i Sant Ruf de Lleida, i ordena que l'Església i els membres de l'orde de Sant Ruf siguin honorats i respectats per tot el seu reialme (DSPM, 151). És normal veure en el document comtal que es faci menció als drets que tenia sobre Sant Pere i no pas sobre Santa Maria, que eren exclusius de Sant Ruf i, en part, de la seu de Barcelona.

Pel que fa a l'adquisició de patrimoni immoble i la recepció de donacions, la canònica estrena el priorat de Guerau I precisament amb una incorporació de vint morabatins estipulada en el testament de Deusdèdit de Tamarit, així com d'una porció de la tercera part dels béns del testador que estava prevista que es repartís entre diferents notables. Això passava el 13 de desembre del 1152²². El 17 de juny del 1153 (DSPM, 137), Guillem de Mollet i Miró, fills de Miró Riculf, donen els seus delmes al Vallès a Santa Maria, tal com ja ho havien fet a Sant Adrià de Besòs. Es tracta, doncs, d'una confirmació d'uns béns ja adquirits prèviament, i com sembla que era estil de la canònica, la donació també es feia a favor de l'altar de Sant Adrià que s'havia construït a Santa Maria cap al 1117 (DSPM, 109). El 22 de setembre del 1153 (DSPM, 138) Ramon Bernat i els seus fills venen a la canònica un alou a les Arenes. El mateix any (DSPM, 139) Maria de Gaià ven a la canònica una terra a Colldefel. El 1154 (DSPM, 140) també reben d'Ermengarda i altres familiars seus un alou al mateix lloc de Colldefel que, curiosament, els donadors no reconeixien com a propi de Santa Maria. Aquest document encaixa en aquest període de reforçament jurídic de la canònica perquè mostra la insistència de certs magnats laics de seguir-se apoderant de béns que havien estat donats a la casa eclesiàstica. El prior Guerau I recupera, doncs, el domini sobre l'alou de Colldefel, una situació que molt probablement també es deu donar en el document justament anterior de Maria de Gaià.

El 9 de març del 1155 (DSLII, 95) Arnau Bonfill fa testament i deixa tres sous "*ad cannonicam Sancte Marie Egera*". El 3 d'abril del 1155 (DSPM, 142) en el seu testament, Joan fa donació del seu cos per ser enterrat al cementiri de Sant Pere, i als clergues els dona quatre quarteres d'ordi i una somada de la verema. L'1 de desembre del 1155 (DSPM, 145), Amat, Guillem Joan, Maria i Ramon Marc venen a la canònica les dues parts d'una peça de terra a Rafema que encara retenien. Les altres parts ja les disposava la canònica arran del testament de Ramon Joan, germà d'un dels venedors. El 8 de desembre del 1155 (DSPM, 146) és Pere Dalmau qui fa testament i deixa el seu cos a Sant Pere, així com un barril, dues ovelles, un porc i sis quarteres d'ordi als clergues de la canònica, i sobretot la percepció de la tasca de

l'alou que tenia a Terrassa. El 19 de gener del 1156 (DSPM, 147) el prevere Bernat, àlies Brunet, fa testament i dona el seu cos a Santa Maria per ser enterrat. Entre els seus marmessors hi consta el mateix prior Guerau I. Deixa el seu mas de Mujal i una vinya a Perafixa. Als clergues els dona el seu millor bou i un cub, i a Sant Ruf, dos morabatins. El 17 d'agost del 1156 (DSPM, 148) Ramon de Far ven a la canònica una peça de terra al Camp Bovet, una peça que a llevant ja termenava amb una altra que ja pertanyia a les esglésies. L'1 de juny del 1157 (DSPM, 149) Arnau de Vacarisses dona al prior de Terrassa el mas Vacarisses, amb els seus drets i pertinences situat al lloc de l'Eravedra.

Volem destacar el que succeeix el 14 de desembre del 1157 (DSPM, 150) quan Alegret de Toudell dona a la canònica l'església de Sant Miquel de Toudell, el seu alou de Toudell i el mas que és just davant de la capella, així com tots els drets i rendes. És una donació important perquè a més estipula que cap dels homes del seu alou de Toudell pugui rebre baptisme, penitència ni sepultura fora de l'esmentada església de Sant Miquel o a Sant Pere d'Ègara. El document el subscriu fins i tot Guillem, bisbe de Barcelona. Ens trobem davant d'una església que havia estat en mans senyoriales i que passa a mans de la canònica. Aquest procés de transferència de mans laiques a mans eclesiàstiques d'esglésies de l'entorn del terme de Terrassa s'inicia just en aquest moment. Ben a prop de Toudell, el 19 d'abril del 1158 (DSPM, 152), Guillem de Terrassa dona a Santa Maria el mas Sorbet. Finalment, el 3 d'agost del 1160 (DSPM, 154) Pere fa testament i deixa el seu cos a Sant Pere per ser enterrat i als canonges de Santa Maria els deixa sis sous.

L'última notícia del prior Guerau I és a la donació d'Alegret de Toudell. Entre finals del 1157 i fins al 1162 no hi ha notícies de cap prior, malgrat que com hem vist sí que hi ha donacions als canonges. El prior Eimeric, segurament el successor de Guerau I i que sembla que hauria estat prèviament canonge a Besalú²³, només apareix en un important document d'abans del 6 d'agost del 1162 (DSPM, 157). Amb anterioritat a aquella data s'havia suscitat un conflicte entre Eimeric, prior de Terrassa, i els seus canonges, contra Guillem de Santacoloma al voltant dels drets sobre l'honor que hi havia davant l'església de Santa Perpètua de Mogoda compost de dos masos. En motiu del conflicte s'havien esdevingut "*multas querimonias et placita*" que requeriren algun tipus de resolució. Així, se sol·licità la intervenció del comte Ramon Berenguer IV, que, assistit pel bisbe de Saragossa, el sagristà de Vic i d'altres, sentencià que Guillem de Santacoloma no tenia cap "*custodiam nec aliquam potestatem nec dominium*" sobre l'esmentat alou, fins al punt que el comte l'amonestà de viva veu en el moment de dictar sentència. Potser la gestió d'aquest conflicte va provocar massa desgast a Eimeric perquè el 19 de febrer del 1163 (DSPM, 158) ja no apareix com a prior, i sí en canvi Bernat, que el relleva i el substitueix. Les qüestions amb Guillem de Santacoloma no havien acabat: aquell dia s'acorda que la batllia

i la guàrdia que reclamava sobre els dos masos de Santa Perpètua també quedin en mans de la canònica de Santa Maria. Del prior Bernat només en coneixem la participació en aquest document.

Fins a la notícia del següent prior de Santa Maria sabem que en el testament de Berenguer de Terrassa del 6 d'abril del 1167 (DPSM, 160) es feu deïxa del mas Sorbet de Viladecavalls i del seu ordi, que tot semblaria indicar que no havia estat donat íntegrament l'any 1158 (DSPM, 152). El 30 d'abril del 1168 Arnau de Santfeliu donà a la canònica el mas del seu germà Pere Oller, ja difunt (DSPM, 161).

El 22 de gener del 1168 (DSPM, 162) apareix un altre prior que tenia com a lletra inicial del seu nom la S. No se sap el nom propi precis perquè en el document on apareix no es desenvolupa. Aquell dia és Guillem de Terrassa que defineix a favor del priorat una peça de terra de la qual ja solien donar-ne la tasca a Sant Pere, situada al lloc anomenat Olmatell. Ho fa en remei de l'ànima del seu germà Arnau, probablement difunt. No és estrany l'ús de sigles o d'inicials per designar noms propis, un ús, però, que s'estén i és molt habitual amb l'adveniment del notariat a partir del segle XIII. No és tan habitual en el període que tractem i menys en la documentació de Terrassa, on només passa una vegada, precisament en aquest cas. L'escrivà o bé coneixia molt bé i entenia que era prou conegut en l'entorn més immediat el nom del prior o bé el desconeixia perquè era absent o pertanyia a una altra casa eclesiàstica sempre, però, de la mateixa comunitat rufenca. Cap dels autors que han estudiat el cas han trobat informació definitiva.

Volem acabar aquest capítol fent menció a una acumulació de notícies que no ens sembla gratuïta. Entre els anys 1155 i 1168 trobem en els testaments donacions de béns en espècie o monetaris "*ad operis*" de les esglésies. Tradicionalment, aquestes donacions "*ad operis*" eren interpretades com a concessions a l'obra religiosa de les esglésies, a donar suport a la cura d'ànimes. Tanmateix, per què només en períodes concrets això s'esdevé i no és pas una constant, atenent que la cura d'ànimes no finalitza mai dins l'activitat espiritual de l'església? Creiem que en el nostre cas podríem estar davant de donacions per a obres específiques de millora arquitectònica. L'any 1155 (DSPM, 142) trobem una deïxa "*ad opus Sancti Petri*" de sis diners. El mateix any (DSPM, 146), a la mateixa obra, dues quarteres d'ordi. El 1160 (DSPM, 154) a l'obra de l'església de Sant Pere d'Ègara, una quartera d'ordi i, per fer unes campanes, dotze diners. El 1168 (DSPM, 164), a l'obra de Sant Pere, la tercera part d'un morabatí. Podríem creure que assistim a un procés de reforma arquitectònica important a les esglésies coincidint amb aquesta fase de reimpuls, i sota el priorat de Guerau I, especialment a la parròquia de Sant Pere? *L'esplendor de la canònica (1168-1183)*

Pocs mesos després de l'única aparició del prior S., surt un nou prior, Pere de Balbs. Amb ell s'inicia un llarg període d'estabilitat i continuïtat en les polítiques de

la canònica que anirà des del 1168 fins al 1183. Pere de Balbs era fill d'una influent família garrotxina que tenia acords amb Santa Maria de Besalú des de mitjans del segle XII, moment en què els clergues de la canònica regien la parròquia de Sant Joan de Balbs, prop de Riudaura. De fet el 1145 en un acord entre la família Balbs i Beatriu, vescomtessa de Bas, l'escrivà del document és precisament un tal Pere de Balbs, prevere. Aquest Pere de ben segur és el que després es vincularà amb Santa Maria de Besalú. I el vincle rufenc amb Besalú permet explicar per què un Balbs arriba a Terrassa.²⁴

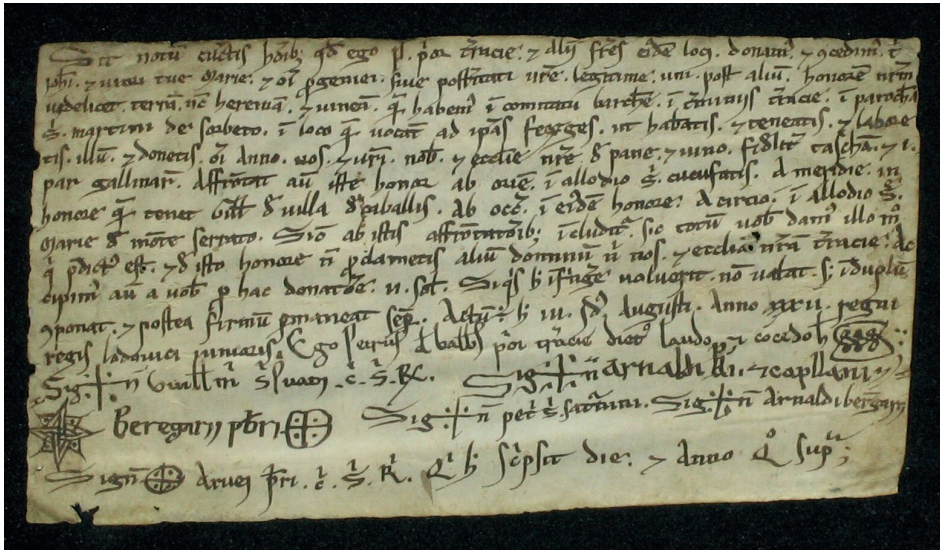
Pere de Balbs no necessità el reforçament jurídic que Guerau I va haver d'articular, amb l'abat de Sant Ruf, per posar ordre a la jurisdicció canonical. De fet, no es coneixen confirmacions o butlles papals fins uns quants anys després de la seva incorporació. De totes maneres són interessants els dos documents que ens mostren aquests reconeixements. En algun moment entre 1173 i 1176 (DSPM, 179), Alexandre III va confirmar a l'abat de Sant Ruf, les esglésies de Sant Pere, Santa Maria i Sant Julià, tal com el bisbe Ramon Guillem les havia donat; també li confirma els drets sobre la nova canònica de Sant Miquel de Marmellar, edificada el 1149; i finalment també confirma els drets sobre Sant Miquel de Toudell i l'alou que Alegret de Toudell havia donat el 1157. Li pertocava al papa Alexandre III, com a successor d'Adrià IV el 1159, fer aquests reconeixements, però tardà una mica a fer-ho. Probablement perquè des del 1159 fins al 1173-1176 hi ha un període de certa tranquil·litat a la canònica de Santa Maria que no necessita la reafirmació del poder papal sobre aquests béns. Potser en el moment que es demana, però, convé reforçar l'ordre papal que ningú edificués sobre els cementiris de l'església. A la butlla d'Alexandre III es torna a insistir en aquesta prohibició. Sembla que era un tema difícil de resoldre per a Santa Maria i que calia anar insistint des del poder eclesiàstic. També és important aquest document perquè demostra que no hi ha cap altra adquisició d'àmbit eclesiàstic rellevant durant aquest període i que el fons documental que es conserva és prou complet per anar detallant pas a pas com es va anar constituint el patrimoni canonical. Des de l'òptica del poder laic, el 22 de desembre del 1174 (DSPM, 180), Alfons I, rei d'Aragó i comte de Barcelona, confirmà a Santa Maria i Sant Pere de Terrassa tots els béns que posseïen als comtats de Barcelona i de Manresa, amb especial atenció als dels termes de Terrassa i de la Manresana, a Vilamajor, a Barcelona i el seu territori, i a tots els altres llocs situats dins del seu reialme, i acull les esglésies i la seva comunitat sota la seva protecció.

El període de Pere de Balbs destaca especialment per l'increment del patrimoni de la canònica. L'autoritat del prior és força destacada i es generalitza l'expressió "*prior Terracie*", que segons Pere Puig i Ustrell reflecteix una primàcia eclesiàstica, amb el consegüent poder patrimonial i fàctic, que no es correspon del tot amb la realitat, atès que a Terrassa hi havia moltes parròquies que no eren dependents del

priorat²⁵. En aquest sentit convé dir que l'única signatura autògrafa que tenim del prior Guerau I, de 1152, també subscriu amb aquesta expressió. Potser aquell prior va iniciar aquesta manera de fer i aquesta primacia, i queda demostrat que el període de govern de Guerau també va ser força expansiu. El que sí que és clar és que la força de l'expressió no té a veure amb una autoritat jurídica pragmàtica basada en el domini sobre els béns religiosos del terme de Terrassa i prou, sinó més aviat amb un increment de l'autoritat moral i del prestigi de la figura del prior de Santa Maria a tot el terme. És a dir, el prior de Terrassa passa a ser una autoritat eclesiàstica de qualitat i molt influent dins la xarxa de relacions socials entre magnats laics i altres autoritats religioses del territori i, per tant, una veu que cal escoltar i tenir en compte en qualsevol presa de decisions.

L'autoritat de Pere de Balbs es demostra també des del punt de vista diplomàtic. El prior incorpora la donació precària (precedent de l'establiment emfitèutic posterior), és a dir, la donació amb contraprestacions rendístiques sense pèrdua del domini directe. Aquesta tipologia contractual permet al prior aparèixer com a autor de l'acció jurídica i no només com a receptor. El 1151 (DSPM, 135) havíem vist aquesta variant en la intervenció de l'abat Gausfred de Sant Ruf sobre unes propietats de Terrassa. Ja aleshores hem dit que aquesta era una manera de fer que implicava una autoritat diferent pel fet que es prenia el protagonisme de l'acció jurídica sobre documents i que permetia imposar condicions des d'una posició predominant. Aquesta manera de fer estava més aviat en mans dels comtes o del mateix papa, o d'altres autoritats religioses com ara bisbes o arquebisbes, així com potser en alguns senyors feudals. En el cas de la canònica de Santa Maria aquesta autoritat moral d'imposar les condicions de manera protagonista es consolida en el període de Pere de Balbs de manera indiscutible. Canvia també el tenor dels documents, s'observen canvis en les clàusules i l'estil, de mica en mica la reintroducció del dret comú romà que s'articula a partir de la segona meitat del segle XII també deixa una forta empremta en la documentació terrassenca. La redacció es fa més densa, clàusules més complexes i treballades, acords més travats, tot plegat acompanya un nou règim de gestió del patrimoni.

Així ho veiem en la seva primera intervenció l'11 d'agost del 1168 (DSPM, 163), quan ell i la seva comunitat donen a Joan i Maria una honor i una vinya al lloc de Feixes, a Sant Miquel de Sorbet. A canvi, els receptors hauran de pagar-ne la tasca del pa i del vi, i un parell de gallines. L'acord inclou la responsabilitat de no reconèixer cap altre senyor que no sigui el prior i la canònica, una novetat contractual rellevant. El 21 de maig del 1169 (DSPM, 169) el prior Pere concedeix a Bernat Morató la tercera part d'una peça de terra a Sant Martí de Sorbet, no sabem, però, les condicions detallades de l'acord perquè no disposem de l'original d'aquesta donació sinó només un extracte. El 19 d'abril del 1174 (DSPM, 180) la donació

Primera aparició del prior Pere de Balbs a la donació a Joan i a la seva esposa, Maria, d'una vinya a Sant Martí de Sorbet [11 d'agost del 1168]. Font: ACVOC-AHT. Pergamins, I-143 (Doc. 163).

és a favor d'Arnau Mollet i la seva esposa, Maria, d'un mas petit (*mansiunculum*) a les Arenes, on hauran d'edificar cases, plantar arbres i donar cada any un parell de capons, una quarta part d'una novena del pa i una cinquena part de la novena del vi. No podran proclamar cap altre senyor i l'Església es reserva el dret de fadiga, segons costum. El 16 d'abril del 1175 (DSPM, 183) el prior dona a Bernat i la seva esposa el mas de les Arenes a canvi de percebre'n la tasca del pa i del vi, dos capons, sense poder reconèixer cap altre senyor, reservant el dret de fadiga.

Hi haurà continuïtat també en l'adquisició de béns i deixes testamentàries com en altres períodes. El 29 de desembre del 1168 (DSPM, 166) dona a Santa Maria dos masos al Pla d'Olzina a Terrassa. En el testament de Ramon, del 16 de maig del 1169 (DSPM, 168), deixa el seu cos per ser enterrat a Santa Maria juntament amb l'alou de l'Om, en aquest cas Pere de Balbs exerceix a la vegada com a marmessor i com a testimoni. L'1 d'octubre del 1169 (DSPM, 170) Arnau de Vacarisses fa testament i dona un mas a Santa Maria. El 30 de març del 1170 (DSPM, 172) Joan Terroç fa testament, deixa el seu cos a Santa Maria i l'honor, no detallada, que tenia al terme de Terrassa. El 22 de juliol del 1170 (DSPM, 171) el bisbe de Barcelona, Guillem de Torroja, confirma la deixa testamentària a Santa Maria i als seus canonges del mas de Sorbet, que havia estat donat per Berenguer de Terrassa, canonge de la seu de Barcelona, tal com hem vist en el període anterior el 1167 (DSPM, 160). El 18 de desembre del 1170 (DSPM, 174) Arnau de Vacarisses, encara viu però amb

testament fet el 1169 tal com hem vist, dona a Santa Maria els seus drets sobre les terres que ocupaven Arnau i Ramon d'Om, el darrer dels quals havia fet testament el 1169. El 6 de març del 1173 (DSPM, 177) Bernat i Arnau de Maltorrent defineixen a Santa Maria una terra situada a Cornellà, que retenien injustament. Tot i així, Santa Maria els paga 15 sous per resoldre el desacord. El 12 d'octubre del 1173 (DSPM, 178) fa testament Bernat i deixa a Santa Maria vint sous i altres béns mobles com ara un llit, un catre i una màrfega. Pacta que el mas d'Eravedra de Vacarisses romanguí al seu germà Pere. El 28 de març del 1175 (DSPM, 182) Ramon ven al prior de Santa Maria l'alou de Vilars a Sant Sadurní de Palau. El 22 de febrer del 1177 (DSPM, 187) és Carbonell qui fa testament i deixa tres sous a Santa Maria i Sant Pere, al prior dotze diners. Explica que el seu mas quedarà en mans del seu nebot Arnau, però que el té per a Sant Pere, Santa Maria i els seus clergues. I el 20 de gener del 1181 (DSPM, 192) Dolça de Mujal fa testament, deixa el seu cos a Santa Maria amb cinc sous, a Sant Pere una quartera d'ordi nou, al capellà sis diners i al monjo tres diners. Finalment a Santa Maria, una façada.

Volem destacar una altra novetat important dins el nou arsenal contractual que s'ofereix durant el període del priorat de Pere de Balbs. Una novetat que comença el mateix 1168 i s'allarga fins al 1182, i que es deixa d'utilitzar tan freqüentment pels priors posteriors a Pere. El volum de trànsit monetari i el valor de les transaccions que hi ha darrere d'aquesta novetat és prou rutilant per pensar que durant el priorat de Pere de Balbs, la canònica de Terrassa va viure una esplendor de primer nivell i que s'enriquí de manera notable. La novetat que apareix és l'anomenada "donació en confraria"²⁶.

La donació en confraria és una figura jurídica que permet a una persona, en el marc d'una transacció econòmica amb una casa eclesiàstica, donar-se a si mateixa com a confrare. Aquesta donació pot suposar que la persona esdevingui confrare i entri a viure en comunitat, i aleshores serà anomenat també *convers*, o que simplement gaudeixi dels beneficis de ser canonge però sense viure en comunitat. La donació en confraria la pot fer un home però també una dona, al marge del gènere de la comunitat religiosa que resideix a la casa eclesiàstica. Aquesta donació sol avançar en vida un acte de darrera voluntat, amb la transacció d'un bé que constarà com a llegat. L'acord que s'estableix grava un bé o diversos béns immobles o una aportació monetària, aquests es reben per part de la casa eclesiàstica i en funció del grau de compromís del futur confrare, reben diferents contraprestacions, com ara garantir el respecte dels drets d'usdefruit sobre un bé immoble, manutenció amb roba i menjar, beneficis espirituals per als parents propers o per als ja difunts, l'enterrament al cementiri d'una església concreta. El funcionament seria semblant, salvant totes les distàncies cronològiques i el context històric, al que fins fa uns anys s'anomenava una hipoteca inversa. Un particular donava al banc les seves propietats i el banc li

assegurava un sou mensual i poder seguir residint allà on vivia. Però la propietat efectiva quedava en mans del banc.

La primera donació en confraria explícita la trobem el 29 de novembre del 1168 (DSPM, 165) quan Arnau de Vacarisses i els seus fills donen a la canònica els drets romanents del mas Serra de Vacarisses que completaven la donació que havia fet el seu germà difunt Durfort en el seu testament (DSPM, 164). A més d'això Arnau es dona ell mateix "*pro confratre et quoniam ibi sepeliatur corpus meum*". Explica a continuació que el difunt Durfort havia donat la seva part a Santa Maria "*cum se ipso*". En aquest punt podríem interpretar que Durfort va donar el seu cos i que va ser considerat com a canonge ja una vegada mort? Veurem més endavant que aquesta opció és possible. Malauradament, la mala conservació del document fa que no reconeguem el detall de tot l'acord. Arnau de Vacarisses acabarà fent testament el 18 de març del 1171 (DSL, 131) i donarà el seu cos a Santa Maria perquè sigui enterrat. En aquest testament no es farà cap menció als beneficis obtinguts per haver estat confrare durant els dos anys i mig anteriors. Un altre cas és el de Guerau de Castellbisbal, que el 15 de novembre del 1171 (DSPM, 176) dona en el seu testament un viver situat la parròquia de Sant Pere de Reixac, ratificant una donació que havia fet de tots els seus béns el 27 de febrer del 1169 (DSPM, 167). Es repeteix el model d'anticipació de la donació en vida de béns a l'església de Santa Maria. Els dos documents que ens ho expliquen són extractes del segle XVIII i no pas originals, però fan referència al viver anomenat de "Ventiniag", que es trobava efectivament a la parròquia de Sant Pere de Reixach i que Guerau de Castellbisbal havia rebut de Guisla el 17 de novembre del 1150 (DSPM, 133). Aquest acord sí que ens ha arribat en document original. Al dors del pergami s'hi diu que es tracta de la "*carta donacionis quam Guilia fecit Gerallo, canonico*". A partir d'aquesta nota sabem que Guerau de Castellbisbal també es va donar com a confrare, passant a gaudir com a mínim de tots els beneficis espirituals que rebia ordinàriament un canonge.

El cas de la donació en confraria que farà Alegreta, filla d'Alegret de Toudell, ofereix algunes variants. El fet succeeix el 16 de novembre del 1169 (DSPM, 171). Alegreta, amb el consentiment de Ramon de Solà, el seu marit, i d'Ermessenda, la seva germana, dona el cos del seu pare a l'església de Santa Maria perquè sigui enterrat i perquè "*ut inter canonicos in libro memoria eius scribatur et fiat pro eo sicut pro uno canonico*". És a dir, es demana que el nom d'Alegret de Toudell, el seu pare, s'escrigui al llibre on això es fa per tal de preservar-ne la memòria i que sigui tractat amb tots els beneficis espirituals que rep un canonge un cop mor. Així s'ha d'entendre atenent que Alegret de Toudell consta efectivament com a difunt. Perquè aquesta consideració sigui efectiva, Alegreta dona a Santa Maria el mas de Vinyers. Aquest havia estat prèviament recuperat d'una penyora gràcies a la mateixa canònica, que havia pagat els 5 morabatins necessaris. Però a la vegada Alegreta resolvia una

disputa existent amb la canònica pels drets sobre el mas de “Chate Lebre”. Què hi veiem aquí? Quina és la variant de què parlàvem? L’intercanvi de propietats en un entorn feudal destaca precisament per la forta implicació de les relacions socials, no es parla de transaccions a la manera que les entenem ara, merament econòmiques. Aquí veiem que en el marc d’una resolució de diferents conflictes entre les dues parts, s’arriba a una situació d’intercanvi profitós per les dues parts. Un dels elements importants d’aquest intercanvi és la donació en confraria, que apareix en primer lloc al document, i que serveix com a factor de pacificació. Igual que en el cas d’Arnau de Vacarisses i Guerau de Castellbisbal, el cas d’Alegreta també anticipa donacions en vida, que s’acabaran de concretar el 6 de novembre del 1181 (DSPM, 195) quan es donen a si mateixos ella i el seu germà Pere de Toudell perquè siguin considerats “*confratres in vita et in morte*”. Donen un camp a Fornells que té el baró de Fornells i reben 20 morabatins d’or. En aquest cas tornem a veure la situació de compensació mútua. Pere Puig i Ustrell al voltant d’aquest darrer acord diu que es tractaria més aviat d’un acte de confirmació del traspàs de béns que s’hauria establert i que la donació en confraria només comprendria la sepultura futura al cementiri de Santa Maria i els beneficis espirituals subsegüents²⁷.

El 5 de juliol del 1181 (DSPM, 193) Guillem de Pedralba s’ofereix a Santa Maria “*pro confamiliari, confratre et amico*”. La donació que fa va més enllà de la mera confraria, Guillem de Pedralba i la canònica descriuen els passos a seguir per esdevenir canonge a tots els efectes. Guillem aportarà 200 sous en quatre pagaments, dona la resta de tots els seus béns i demana que a canvi se li doni vestimenta i aliment. Amb aquests passos, Guillem esdevé confrare. Però si algun dia volgués “*accipere habitum religionis*”, tant el prior com la resta de canonges l’acceptaran sense cap impediment. El 27 de juliol del 1182 (DSPM, 196) Ermesèn de Vilafort, esposa de Bernat de Viladecavalls, es dona a si mateixa “*pro sorore et confratrissa*” perquè pugui ser enterrada al cementiri de Santa Maria el dia que mori, perquè la considerin com una germana i la tractin com a tal a tots els efectes. Dona 100 sous, però a canvi en rep 60 en concepte de pacificació per uns desacords amb la canònica al voltant dels béns anomenats de la Coromina. De nou veiem com la donació en confraria serveix com a camí per resoldre un conflicte preexistent.

Entre els dies 19 i 25 de gener del 1183 (DSPM, 198-200) es produeixen tres actes jurídics relacionats amb la donació dels béns de Guillem de Fontanet a la canònica de Santa Maria. El dia 19 ven a Santa Maria, per complir amb les disposicions testamentàries de la seva germana Bernarda, dos camps situats a la parròquia de Santa Perpètua de Mogoda a canvi de 40 sous. Dos dies després, el 21, es dona a si mateixa “*pro sorore*” a condició que la tractin com a germana de la comunitat “*et conversà*”. Dona també una peça de terra del mas Font però no rep res a canvi. Ho rebrà el dia 25 quan el prior Pere dona a Guillem de Fontanet, ja considerada com a “*sorori*

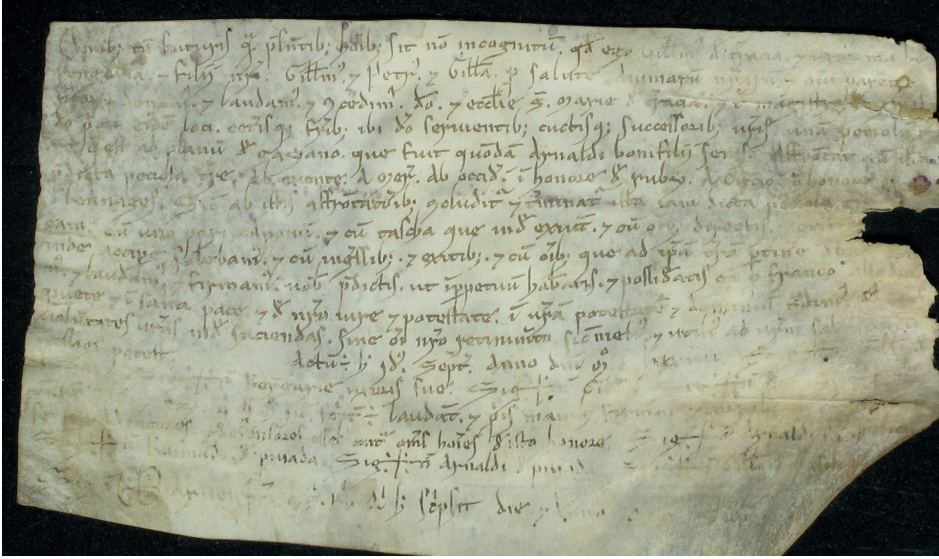
nostrè”, la mateixa peça de terra a canvi d’un cens anual d’una lliura de cera. Quan ella mori, tot retornarà íntegrament a Santa Maria de Terrassa. En el termini d’una setmana els béns de Guillema de Fontanet van canviar radicalment el seu estatus jurídic, van passar a mans de Santa Maria i ella va mantenir l’usdefruit de tot plegat. En aquest cas el model de la hipoteca inversa s’apreciaria de manera força clara.

La culminació de la canònica com a centre de poder eclesiàstic (1183-1207)

El lent però gradual procés d’acumulació del patrimoni eclesiàstic a redós de les esglésies de Sant Pere és un fet ja demostrat però no serà definitiu fins als darrers anys del segle XII, on encara veurem l’adquisició de béns en mans de laics a l’interior de la sagrera. Amb la mort del prior Pere de Balbs s’enceta un període on participaran diferents priors que no aconseguiran allargar el seu mandat de tal manera com ho feu ell. El 1184 tenim l’única notícia del prior Reginald, que apareix com a “*magister*”. El 1186 el prior era Ramon. I el 1192, era Rannulf. Úrsula Vones-Liebenstein va creure que es tractava en realitat del mateix prior, però Pere Puig i Ustrell es va encarregar de demostrar que no era pas així i que eren tres persones diferents²⁸.

El 13 de setembre del 1184 (DSPM, 201) Guillem de Terrassa, la seva esposa, Berenguera, i llurs fills Guillem, Pere i Guillema donen i confirmen a Santa Maria i al prior mestre Reginald una petita peça de terra al Pla de Gaià, amb el dret de percepció d’un parell de capons i la tasca. A les subscripcions, i de manera poc habitual, els donadors juren ajudar i defensar aquesta peça de terra davant qualsevol home que hi vagi en contra. Potser encara era prior Reginald el 29 de novembre del 1185 (DSPM, 203) quan Pere Berenguer de Far feu testament, on deixà el seu cos a Santa Maria i es donà com a confrare. Entre la resta de donacions destaquen alguns diners per a l’obra i per al monjo de Sant Pere, per al capellà i fins i tot preveu la possibilitat que un dels seus fills, Berenguer, esdevingui clergue en un futur. D’aquest testament destaca la primera menció a l’església de Sant Miquel de Terrassa, que com ja vam demostrar es va incorporar segurament de mans de la família de Far al patrimoni canonical en aquestes dates. Sant Miquel era la darrera capella que quedava en mans alienes al patrimoni eclesiàstic i, pel que hem vist, va tardar més de setanta anys a incorporar-s’hi²⁹. El 21 d’abril del 1186 (DSPM, 204) al testament d’Ermesèn de Brumira també s’estipulen diferents deixes a Santa Maria i als seus clergues, com ara un llit, una flassada, un capçal, quatre sous i un camp que era a prop de la casa de Guillem de Vacarisses.

El 22 de setembre del 1186 (DSPM, 205) Guillem de Terrassa dona a Santa Maria i al prior Ramon, en agraïment per haver-se guarit d’una malaltia tant ell com el seu fill Peret, una olivera situada a Gaià. També donen el dret de percepció del quint de la terra, de l’olivera i un parell de capons. Potser essent encara Ramon o ja Ranulf, el 19 de

Primera i única aparició del mestre Reginald, prior de Santa Maria, en la confirmació que li feu Guillem de Terrassa d'una peça de terra a Gaià. Subscriu l'escrivà i canonge Arveus, després del seu retorn a Terrassa [13 de setembre del 1184]. Font: ACVOC-AHT. Pergamins, I-172 (Doc. 201).

maig del 1192 (DSPM, 207), el papa Celestí III a petició de l'abat de Sant Ruf, decreta que ningú no pogués comprar o usurpar els delmes d'aquella abadia i de les esglésies que li pertanyien (per tant també de les esglésies de Terrassa), i que ningú pogués construir cap església o oratori a les parròquies de la seva jurisdicció sense consentiment de Sant Ruf i del bisbe ordinari del lloc. Aquesta butlla, adreçada de manera genèrica a tots els béns de la casa mare de Sant Ruf i en còpia simple a l'arxiu de Terrassa, pot ser interpretada en un sentit concret. En aquelles dates es documenta la creació de l'anomenada vila de Palau, l'origen de l'actual ciutat de Terrassa. És indiscutible que el poder laic havia notat des de feia que temps que la seva capacitat d'influència a l'entorn de les esglésies havia decaigut de manera important. Amb les darreres adquisicions de part de Santa Maria, cap magnat laic disposava d'una capacitat d'influència notable en aquell entorn. Res quedava dels drets i rendes laiques que havien gaudit de la protecció de les sagreres. Per aquest motiu, el poder laic es desplaça i ho fa a l'entorn on, des del 1152, hi havia hagut un *staticum* del comte de Barcelona, és a dir, a l'entorn de la Torre del Palau³⁰. La butlla de Celestí III es pot circumscriure en aquest context i com a contraposició a la voluntat laica d'edificar una església al nou nucli poblacional creat com a nou centre dels negocis del terme de Terrassa. Aquesta església serà la de Sant Fruitós. La canònica se'n devia sortir, atès que el 6 de maig del 1206 (DSPM, 219), en una nova butlla a favor de Sant Ruf, concedida pel papa Innocenci III, l'església de Sant Fruitós apareixerà com a església pertanyent a l'àrea d'influència rufenca.

El 8 de juliol del 1192 (DSPM, 208) el prior Ranulf dona a Pere de Salaverd el mas de Salaverd, que era a la parròquia de Sant Miquel de Toudell, a canvi d'un quart i el delme dels seus fruits. La comunitat de clergues rep tres sous. El prior signa de manera autògrafa aquest document.

El 30 d'agost del 1194 (DSPM, 61) ens consta per única vegada el prior Guerau II. Subscriu un trasllat que es fa d'un document del 1066 sobre uns béns a "Rota Vulpes" al terme de Terrassa. Subscriu com a "*prior dictus Terracie*" i usa una ostentosa creu de vuit puntes. L'estudi paleogràfic de la seva signatura va permetre a Pere Puig i Ustrell considerar que es tractava del Guerau, prevere i escrivà, que actuà a la canònica entre els anys 1153 i 1172³¹.

El 18 de febrer del 1196 (ADC, 439) en el testament de Geralda, vescomtessa de Cardona, es donen trenta sous "*ad chanonicam de Terracia*". El 19 d'abril del 1196 (DSPM, 210) Bernat d'Om fa testament i deixa el seu cos i setanta sous a Santa Maria, dotze diners a l'obra de Sant Pere, a Sant Miquel, a Sant Julià, a Sant Quirze, dos sous al capellà de Terrassa, entre moltes altres coses. El mateix any, el 13 de desembre del 1196 (ASA, 627), en el testament de Bernat Riquer veiem una deixa de quatre sous a Santa Maria, deixa al seu nebot Berenguer, prevere, el mas on resideix, que reconeix tenir-lo per a la canònica, i també estableix un interessant acord al final del document. S'estipula que el seu nebot Berenguer mantingués els drets de les *laboraciones*, és a dir, dels cultius fets a mida per requeriment senyorial, i d'un cementiri vinculats a la "masada" de Santa Maria de Terrassa. Aquesta masada, sinònim de mas, de finca rústica i casa habitada, fa referència al mas que tenia Bernat Riquer per a Santa Maria i pel qual tenia drets sobre un cementiri no determinat. Dins el marc d'acumulació de drets que els papes van anar reforçant al llarg del segle XII sobre l'àmbit de les sagreres i els cementiris, aquesta podria ser una de les darreres operacions a favor de Santa Maria. Una operació certament tardana, però que demostraria que encara residien en mans laiques drets que la Reforma Gregoriana volia explícitament en mans d'eclesiàstics. El fet que aquests drets quedin en mans de Berenguer, que és prevere, ho podem interpretar com el mecanisme conegut en època baixmedieval del "benefici" aplicat a altars, per exemple. Un prevere obtenia un benefici sobre un altar, una mena de contraprestació econòmica per mantenir l'altar en bones condicions i fer-hi els oficis que pertoqués. En el cas del cementiri, ho podríem interpretar d'aquesta manera.

A partir del 1201 tenim notícia d'un nou prior, Guillem, que actuarà com a tal fins al 1207. Aquest període, que és el darrer que estudiarem, destaca per la continuïtat en la tipologia de transaccions econòmiques conegudes. El 7 de juny del 1201 (DSPM, 211) el prevere Berenguer de Far definí amb Santa Maria els drets sobre un seguit de redelmes i feus als voltants de Vilamajor i les Franqueses del Vallès, així com el redelme del blat de tot el terme de Terrassa que Berenguer tenia vitalíciament per concessió de Santa Maria. El que fa, doncs, és retornar aquests drets. A canvi d'això, rebrà de nou

vitalíciament les honors de Reixac, Alella, Taià i Montornès, entre d'altres. Berenguer de Far exercia de batlle de Santa Maria, d'administrador de les possessions que tenien fora del terme de Terrassa. És, doncs, un document molt rellevant per entendre com es gestionava el patrimoni més allunyat del nucli de la canònica. El prior Guillem, l'1 de març del 1202 (DSPM, 212), dona a Pere Oller el mas de Vilafilar a canvi de percebre un cens anual d'un parell de capons, un porc i dos sous barcelonesos. El 14 de març del 1202 (DSPM, 213) de nou Berenguer de Far funda a l'església de Sant Miquel un seguit de misses de difunts en remei de la seva ànima i de la dels seus parents difunts aportant tres-cents sous que es destinaran a adquirir un alou que permeti finançar la despesa. El prior Guillem intervé en el document assegurant el compliment d'aquestes misses avalat en persona per l'abat de Sant Ruf, Falcó. El 9 de gener de 1203 (DSPM, 214) els germans Guillem i Bernat de Canyet defineixen els drets sobre el mas de Pla que havia donat Joan Gazet, germà d'ambdós i ara capellà de Sant Pere, segurament quan entrà a formar part de la comunitat de Santa Maria. El 9 de gener del 1203 (DSPM II, 1) Arnau de Cegunyoles dona a Santa Maria una honor de Joan d'Om situat sobre la via Manresana a la part de Vacarisses. El donador confirma totes les donacions i cartes que havien fet a favor de Santa Maria antigament Arnau de Vacarisses i el seu fill Guillem, Durfort i el seu fill Ramon, i Bernat de Vacarisses. El 31 d'agost del 1203 (DSL II, 231) al seu testament, Bernat Fabra, germà de Berenguer de Far, farà deixa del seu cos a Santa Maria amb deu sous, també dona dotze sous a Sant Miquel, una quartera d'ordi a l'obra de Sant Pere, dotze diners al capellà i sis diners al monjo. L'11 d'agost del 1205 (DSPM, 215) el prior Guillem dona a Bernat Cristià un mas situat a la parròquia de Santa Maria de Cornellà, amb la qual cosa passen Bernat i la seva família a ser homes propis de Santa Maria i satisfan un cens anual de dotze diners, entre altres rendes. El 13 d'octubre del 1205 (DSPM, 216) es manifesten els drets de senyoratge de Santa Maria sobre uns béns als Arcs, al territori de Barcelona. El 18 de novembre del 1205 (DSPM, 217) Berenguer Pellicer i la seva esposa Ermesèn defineixen a Santa Maria els drets sobre els masos Fenosa, Sot, Romaní, Riba, situats al Vilardell, a les Arenes i a altres llocs del terme de Terrassa. Els atorgants reben quaranta-quatre sous per aquest acte de definició.

A part de les donacions precàries i les adquisicions rebudes també tenim constància d'una donació en confraria el 9 de juliol del 1207 (DSPM, 222), quan Berenguer Rocamur dona a Santa Maria i als seus canonges tots els alous que disposa al voltant del mas Bellver, als vinyers de Palofret i a altres llocs. El prior Guillem i els canonges el reben "*in fratrem et participem omnium spiritualium beneficiorum et orationum nostrarum*".

Característiques de la vida canònica a Santa Maria de Terrassa

La documentació conservada és fonamentalment de naturalesa jurídica. Això fa que sigui difícil inferir altres aspectes relacionats amb els costums de la vida cano-

nical, la litúrgia o les característiques de la cura d'ànimes de la comunitat de Santa Maria. Hem pogut entendre els comportaments de Santa Maria i els seus priors en relació a les transaccions econòmiques i l'acumulació de possessions i drets, però poc podem saber de la seva vida en religió. Tot i així podem arribar a fer una proposta raonable combinant informació coneguda d'altres centres religiosos semblants a Santa Maria del mateix període.

Si seguim la terminologia proposada per Cinzio Violante i Cosimo Fonseca, la canònica de Santa Maria fou una canònica regular reformada “*in senso stretto*”³². Això vol que les obligacions del prior i els canonges eren superiors a les previstes a la regla d'Aquisgrà, especialment pel que fa a la pobresa de les actituds, no pas a les d'adquisició patrimonial, que com hem vist al llarg de l'article va ser precisament creixent. Al segle XII aquestes canòniques van anar prenent cada vegada més l'actitud reservada dels monestirs. La canònica de Santa Maria declara des del seu principi que viurà “*secundum Beati Augustini regulam*”, entenen, però, una inspiració genèrica i no pas una veritable “*Regula Augustini*” precisa i determinada que només veurem al segle XIII amb la creació de l'orde dels Agustins. En aquest sentit, la majoria de les canòniques de l'estil de Terrassa seguiran l'anomenat *Ordo antiquus*, també anomenat *Praeceptum sive Regula Tertia*. Es tractava d'un text escrit pel mateix Sant Agustí que fou adoptat pels clergues promotors de la Reforma Gregoriana en contraposició als textos de vida comunitària que s'havien seguit des del segle IX. Aquestes regles anteriors foren la regla de Chrodegang de Metz (754-816), la regla d'Aquisgrà (816) i diferents textos de Sant Bonifaci. La regulació aquisgranesa, per exemple, considerava el *canonicus* com a *regularis* i serví per evitar una certa dispersió dels canonges així com les rendes canòniques. Tanmateix no hi havia una petició expressa de pobresa en els comportaments. Aquesta regulació reconeixia la legitimitat de tenir propietats als polèmics capítols 115 i 122 i aquesta era la principal diferència que hi havia en aquells moments amb els monjos, també regulars, que s'apartaven del món i dels béns en propietat. La Reforma Gregoriana promourà precisament que en els aspectes lligats a la propietat, els nous canonges regulars reformats adoptin la pobresa, que per força implicava desprendre's de les propietats temporals³³.

L'*ordo antiquus* proposava essencialment portar una simple vida comuna, exclouent qualsevol propietat privada, que seria entregada a la casa religiosa d'acollida; una moderació compromesa però sense un ascetisme extrem; l'ús de l'hàbit blanc de lli, del qual és una resta vestigial la indumentària blanca que encara usa l'actual papa de Roma, amb la incorporació d'un roquet o sobrepellís al damunt; la moderació en el consum de carn i de vi; el respecte en silenci limitat a determinades hores; la pràctica dels ministeris pastorals i la direcció de les parròquies amb sacerdots no estrictament canonges; la subjecció a la casa mare, en el cas terrassenc a Sant Ruf, però també a l'autoritat episcopal³⁴. L'*ordo antiquus* serà especialment seguit durant bona part del

segle XII, moment d'especial esplendor de les canòniques regulars reformades, fins a l'aparició dels ordes mendicants el segle XIII. A Catalunya i Àustria, per exemple, destaca moltíssim la presència de canonges regulars reformats en contraposició als cistercencs, que malgrat que també hi foren, el seu nombre fou menor en comunitats instaurades. L'*ordo antiquus* es contraposava a l'anomenat *ordo novus* o també dit *Ordo Monasterii* o *Regula Secunda* de Sant Agustí. Aquest *ordo* era molt més rigorós en les formes i actituds sol·licitades i serà acollit per ordes com el cistercenc, el de Prémontré, el cartoixà o la congregació de Springierbach. El tenor de la vida era més auster a tots els nivells i la tendència portava cap a cert eremitisme.

La missió apostòlica dels canonges regulars es divideix en diferents funcions. La predicació de la paraula, és a dir, l'obligació de predicar cada diumenge i a les festes la paraula de Déu. En segon lloc, el ministeri parroquial, és a dir, que tot i portar una vida regular, en part monacal, els clergues regulars podien regir les parròquies amb el permís i la connivència papal. En tercer lloc, l'atenció als pobres, és a dir, que les comunitats canòniques de certa importància construïa sempre als voltants de l'habitatge dels canonges un hospici per a pobres i malalts. En quart lloc, l'escolarització, això vol dir que es donava alta importància a la formació moral dels joves però també se'ls instruïa en totes les ciències. Joves que preferentment eren candidats als ministeris eclesiàstics, però no faltaven escoles canòniques on s'admetien laics. En cinquè lloc, considerar l'església com a centre de vida i, per tant, on l'ofici ocupava bona part del dia. Es cantava generalment l'ofici de *maitines* a mitja nit, que durava prop de dues hores, i retornaven al cor al matí per al cant de *prima*. *Tercia*, missa major i *sexta* durant el matí. *Nona*, *visperas* i *completas* a la tarda.³⁵

Les canòniques regulars reformades, a part de seguir l'*ordo antiquus*, que no deixa de ser un text patristic generalista, de mica en mica aniran constituint textos normatius orgànics originals, citant autoritats i inspiracions diverses, però adaptant-se a la realitat concreta de la casa mare o de la mateixa canònica. En el cas de Santa Maria de ben segur que s'inspirà en l'anomenat *Liber ordinalis* redactat per Lietbert de Sant Ruf (1100-1110), que havia estat abat de Sant Ruf d'Avinyó just abans que assumís aquesta distinció el prior Oleguer. Aquest *Liber* és una suma de textos escollits procedents de diferents fonts que permeten dibuixar una espiritualitat pròpia per als canonges rufencs. El *Liber* recull textos de la regla d'Aquisgrà, els encara vigents malgrat les propostes reformistes de mitjans del segle XI, acords del Sínode de Roma del 1059, preceptes litúrgics propis i les *ordines* de Lucca. L'element més destacat del *Liber* és que augmentà els requisits d'austeritat dels canonges rufencs. A part d'aquest, s'atribueix a Lietbert una compilació perduda de textos sota el títol *Liber ecclesiastici et canonici ordinis in claustro Sancti Rufi* que s'hauria basat en escrits de Sant Lleó, papa, de Sant Ambrós, de Sant Agustí, de Sant Gregori el Gran, de Sant Isidor, d'Amalari, de Fortunat, entre molts d'altres. També foren obres seves el

Flores Psalmorum i l'*Expositio super regulam Sancti Augustini*, atribuïda durant molt de temps a Hug de Sant Víctor³⁶. Totes aquestes obres devien ser conegudes en la fase inicial per part del priorat de Santa Maria.

Amb posterioritat dos autors, també canonges rufencs, van escriure obres sobre la vida en religió d'aquest orde. Parlem de l'*Scutum canonicorum* d'Arno de Riechsberg (1153) o el *De institutione clericorum* de Phillipus de Harvengt (1183). Són textos de literatura espiritual, no pas de normes específiques, escrites en dos moments importants per a la canònica de Santa Maria, el primer escrit en el moment de reimpuls després d'uns quants anys de certa dispersió, i el segon just en el moment que la canònica gaudeix d'un moment molt dolç a nivell patrimonial. Potser aquests textos van arribar d'alguna manera a Terrassa. Per posar un exemple d'allò que aportaven aquestes obres posem l'exemple del text d'Arno de Reichsberg on es resumeix l'estil de vida canònica: "Dejú, abstinència, oració, lectura, a més de treball, la cura i l'administració de nombroses esglésies, a les quals els servidors es reparteixen per predicar la paraula de Déu, visitar malalts, enterrar els morts, fer catequesi i batejar"³⁷.

La manera més concreta de saber quina literatura i quina influència real van tenir els textos inspiradors de l'orde rufenc és visitant la seva biblioteca. Malauradament, el primer inventari conegut dels llibres que tenia la canònica és de 1430, és a dir, més de 200 anys després del període que estem estudiant³⁸. Però sorprèn veure alguns llibres que de ben segur ja existien en aquell moment. Potser el més clar i indiscutible és l'anomenat "*Calendarium in quo sunt natalicia nostrorum et sanctorum, et Regula Beati Augustini, adque Evangelia legenda ad preciosa*". Aquest *Calendarium* és un llibre destinat a anotar detalladament els dies en què cal fer misses concretes per a personalitats que han tingut relació amb Santa Maria i que han esdevingut confreres o conversos, i per als mateixos canonges i priors. No dubtem, doncs, que aquest és el *liber* mencionat el 16 de novembre del 1169 (DSPM, 171) quan Alegreta dona el cos difunt del seu pare Alegret de Toudell "*ut inter canonicos in libro memoria eius scribatur*" i el 4 de gener del 1214 (DSPM II, 5) en el testament de Pere Bertulí, on demana que el seu nom sigui escrit en el *Memoriale*. A part d'aquest llibre, a l'inventari hi surten 24 llibres més, tots ells litúrgics, dels quals només tres fan menció específica a la litúrgia rufenca: un "*Graduale seu Officiorum missarum cum cantu ad ussum nostri monasterii sancti Ruphi*", un "*Responsorium ad ussum beati Ruphi*" i un "*Ordinarium officiorum monasterii sancti Ruphi*". No hi ha rastres de literatura espiritual o d'altra tipologia de llibres. La distància de més de 200 anys fa pensar obligatòriament en una certa renovació de la biblioteca cada cert temps que devia fer anar desapareixent els còdexs anteriors.

Pel que fa als costums i hàbits dels canonges de Santa Maria disposem d'una referència força propera que ens pot aportar idees sobre el seu dia a dia. Es tracta d'un costumari dels canonges de Santa Maria de l'Estany, d'inspiració clarament rufenca

malgrat que aquest priorat no va dependre mai jurisdiccionalment de la casa mare de Sant Ruf d'Avinyó. Ha estat datat per Roger E. Reynolds entre el 1113 i el 1123 i malauradament no és complet. La primera part del costumari és pròpiament la relació de tots els punts de la *Regula Tertia* de Sant Agustí. A continuació hi trobem “*hec que secuntur usu fiunt tam in ecclesia Sancti Ruphi quam domo*”, amb una relació en 63 punts de les bones pràctiques que els canonges han de seguir, des del tipus de tonsura, com llegir, cantar o seguir les misses, quan descalçar-se i quan no, de com portar el dejuni, l'escrutini dels catecúmens, quan i com realitzar exorcismes, com comportar-se al refectori i com tractar els pobres que mengen amb els canonges, com dur a terme la missa, entre molts altres temes. Una relació molt detallada però potser un pèl desordenada dels costums dels canonges de Santa Maria de l'Estany que de ben segur es repetien en el cas de Terrassa i que per proximitat cronològica ens poden il·luminar sobre els primers anys de la canònica de Santa Maria.

Ens preguntem també quants canonges formaven la comunitat. Si seguíssim les pràctiques habituals, qualsevol comunitat religiosa monàstica o canònica regular havia de disposar d'un prior o abat i d'un màxim de dotze canonges. Aquesta era la forma més canònica, malgrat que rarament era estable i continuada. A la constitució de la canònica de Santa Maria de Tortosa feta el 1153 (DCT, 33), sota la direcció del bisbe i abat rufenc, Gaufred d'Avinyó, s'especifica que la nova comunitat haurà de tenir un prior, un sagristà, un cambrer, un procurador i un hospitaler, a més dels canonges de base. A Santa Maria de Terrassa no detectem durant el segle XII el detall d'aquests càrrecs a part del títol de prior. Només sabem de l'existència i dels noms dels canonges per la seva aparició en algunes de les subscripcions dels documents on interactuen, però no sempre es relaciona la totalitat dels canonges existents.

Hem analitzat totes les subscripcions de la documentació preservada i hem seleccionat la d'aquells documents que ens aporten més informació de conjunt (Quadre I). Era habitual que en documents on l'autoria jurídica fos del prior i del convent apareguessin a les subscripcions els canonges que en formaven part. Però això no vol dir que subscriuissin tots els que hi havia. Això fa que estimar la quantitat exacte de canonges sigui una tasca molt complexa. En el quadre que hem realitzat disposem els documents amb la menció més completa dels canonges existents i ens surten algunes constants interessants. El nombre de canonges entre el 1151 i el 1207 oscil·la entre els 3-4 (dels anys 1151 a 1175) i els 6 canonges comptant el mateix prior (1181, 1201 i 1207). Creiem que aquest és el volum probable de la canònica de Santa Maria durant la segona meitat del segle XII, un prior i cinc canonges, és a dir, no era una comunitat gaire gran. Aquesta, però, venia completada per altres preveres que donaven suport a l'activitat parroquial i pastoral. És per això que en el quadre realitzat també s'hi comptabilitzen els preveres que surten a les subscripcions

Any	Font (DSPM)	Prior	Canonges de Sant Ref	Escrità	Capellà de Sant Pere	Monjo de Sant Pere	Altres clergues i religiosos	Total CSR (Clergues)
1151	135		Petrus Arralli, CSR; Guillelmus Archimberti, CSR; Raimundus Dalmati, CSR; Ricardus, CSR.	Arnallus, presbiter et capellanus Sancti Petri.	Arnallus, presbiter et capellanus Sancti Petri.			4 (5)
1168	163	Petrus de Balbis, prior Terracie.	Guillelmus Sancti Privatii CSR; Arveus, presbiter, CSR;	Arveus CSR.	Arnaldus, presbiter et capellanus		Berengarius, presbiter	3 (5)
1172	151	Petrus, prior Terracie.	Poncius, presbiter, CSR; Boson, presbiter, CSR.	Geraldus.				3 (4)
1173	178	Petrus, prior Terracie.	Arveus, presbiter, CSR	Arveus, presbiter, CSR.	Arnaldus, presbiter et capellanus.		Raimundus, presbiter.	2 (4)
1175	181	Petrus, prior Terracie.	Lambertus, presbiter, CSR; Arveus, presbiter, CSR.	Arveus, presbiter, CSR.			Geraldus de Sancto Felice.	3 (4)
1175	183	Petrus, prior Terracie dictus.	Lambertus, presbiter, CSR; Arveus, presbiter, CSR.	Arveus, presbiter, CSR.	Arnaldus, presbiter et capellanus.			3 (4)
1181	193	Petrus de Balbis, prior	Bertrandus, CSR; Petrus, CSR; Raimundus, CSR; Petrus, CSR; Arnaldus de Palacio, presbiter et CSR	Geraldus de Sancto Felice, presbiter et capellanus	Geraldus de Sancto Felice, presbiter et capellanus.	Guillelmus, monachus Sancti Petri.	Berengarius, presbiter.	6 (9)

Quadre 1: Relació dels canonges i altres religiosos a la documentació treballada (1151-1207). Elaboració pròpia.

1182	195	[Pere de Balbs]	Petrus, CSR.	Geraldus de Sancto Felice, presbiter et capellanus	Geraldus de Sancto Felice, presbiter et capellanus.	2 (3)
1182	196	Petrus, prior.	Petrus de Bisulduno, presbiter, CSR.	Petrus, prior.	Geraldus de Sancto Felice, presbiter et capellanus.	2 (4)
1183	200	Petrus, prior Terracié.	Bertrandus, presbiter, CSR.			2
1192	208	Rannulfus, prior Terracié.		Iohannes presbiter et capellanus	Iohannes presbiter et capellanus	1 (3)
1194	61	Geraldus, prior dictus Terracié.	Guillelmus de Rareto, presbiter, CSR; Martinus, presbiter, CSR.	Iohannes, presbiter et capellanus	Iohannes presbiter et capellanus	3 (4)
1201	211	Guillelmus, prior Terracié.	Petrus, presbiter, CSR; Bernardus, presbiter, CSR; Berengarius, presbiter, CSR; Arveus, presbiter, CSR; Iacobus, CSR.	Iohannes, presbiter et capellanus.	Iohannes, presbiter et capellanus.	6 (7)
1205	215	Guillelmus, prior Terracié.	Petrus, presbiter, CSR.			2

conjuntament amb els canonges de Sant Ruf. El nombre total de religiosos al complex eclesiàstic de Terrassa oscil·lava entre els 4 i els 10, i s'observa una tendència que també veiem en el nombre de canonges, d'anar incrementant-ne el nombre a mesura que anava acabant el segle XII. Només podem deduir la possibilitat que un dels canonges fos també hospitaler arran del document del 22 de setembre del 1186 (DSPM, 205), quan Guillem de Terrassa i la seva esposa donen a Santa Maria i al seu prior Ramon una feixa i una olivera situades a Gaià, en agraïment per haver guarit d'una malaltia el mateix Guillem i el seu fill Peret. Per a la resta, la menció genèrica és sempre la de "*canonicus Sancti Ruphi*", sense detall d'altres responsabilitats.

Es fa difícil de saber els preveres i altres nivells religiosos, com ara sacerdots, diaques o levites, que acompanyaven la comunitat de canonges. Volem destacar un dels càrrecs més importants, que era el capellà de Sant Pere, encarregat dels oficis a la parròquia de Sant Pere, però que en el marc institucional de les esglésies a mesura que avançà el segle XII, assumí la responsabilitat escripturària dels documents de natura testamentària, per exemple. Aquesta actuació, que segueix una llarga tradició escripturària a redós de les esglésies, anticipa el que a partir del segle XIII serà la instauració de la notaria de Terrassa, sota el control i gestió del prior de les esglésies. Aquest punt ha estat estudiat per Vicenç Ruiz amb cert deteniment, tot identificant els primers capellans que comencen a sistematitzar aquesta pràctica. En concret ho atribueix a Arnau, prevere i capellà que actuà entre el 1168 i el 1177, que a continuació fou succeït per Guerau de Santfeliu del 1177 al 1187. Prengué el relleu Joan Gazet, prevere i capellà, que desenvoluparia la seva activitat des del 1192 fins al 1218. Un altre càrrec que només surt apuntat una vegada era l'anomenat monjo de Sant Pere. El 1181 ho era Guillem. La seva funció era la de residir a Sant Pere i garantir-ne el manteniment, és a dir, en aquesta data podria ser que fes les funcions del sagristà.

Pel que fa a la procedència dels canonges rufencs poc en sabem. Només queda clar el desembarcament de clergues garrotxins amb l'assumpció del priorat per part de Pere de Balbs el 1168. Ja hem vist que ell mateix era fill d'una significativa família de Riudaura, però també eren garrotxins els canonges Guillem de Sant Privat (de Bas) i Pere de Besalú. Tenim constància també de canonges forans, com ara Pere, prevere de Campania, que provenia de Pavia, a Itàlia. I també sabem que era estranger Arveus, prevere, escrivà i canonge a Santa Maria. D'aquest canonge en parlarem amb més deteniment d'aquí un moment.

Activitat arquitectònica i artística a la canònica de Santa Maria

És un tema complex saber quan es va fer la reforma romànica de les esglésies de Sant Pere i de Santa Maria. Un primer moment hauria pogut ser just amb la instauració de la canònica, entre els anys 1113 i 1123. En els anys posteriors fins al

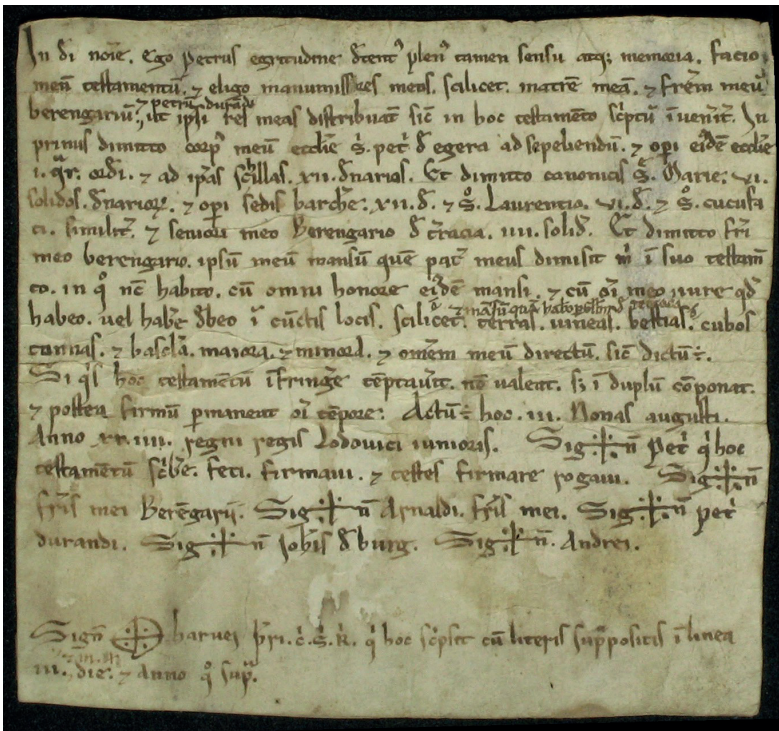
1151 hem detectat una baixada pronunciada de les donacions i una més que probable manca de direcció concreta a la canònica de Santa Maria. Aquests anys no devien ser pas propicis per fer grans reformes. A continuació, però, sí que hem vist dos períodes que van augmentant la capacitat d'influència de la canònica i el seu posicionament socioeconòmic al terme de Terrassa. El període del prior Guerau I, entre el 1152 i el 1157, i sobretot el període del prior Pere de Balbs, entre el 1168 i el 1183. En aquest sentit veïem fa una estona certa acumulació de donacions testamentàries destinades a l'obra de Sant Pere entre els anys 1155 i 1168. L'any 1155 trobem una deixa "*ad opus Sancti Petri*" de sis diners (DSPM, 142). El mateix any, a la mateixa obra, dues quarteres d'ordi (DSPM, 146). El 1160 a l'obra de l'església de Sant Pere d'Ègara, una quartera d'ordi i per fer unes campanes, dotze diners (DSPM, 154) El 1168, a l'obra de Sant Pere, la tercera part d'un morabatí (DSPM, 164). Aquesta cronologia ens posaria entre els anys finals de Guerau I i el primer de Pere de Balbs.

Posteriorment, hem detectat una altra acumulació entre els anys 1177 i 1186. El 1177 (DSPM, 187) tenim una deixa de sis diners a l'obra de Sant Pere, el 1181 (DSPM, 192) una deixa de mitja quartera a l'"*operi Sancte Marie*", el 1185 (DSPM, 203) una altra deixa d'una quartera d'ordi a l'obra de Sant Pere i finalment una altra de 1186 (DSPM, 204). En aquesta segona fase ens trobaríem entre els darrers anys del prior Pere de Balbs i l'inici dels seus successors immediats. Precisament entre el 1180 i el 1190 Carles Sánchez ha datat l'elaboració de les conegudes pintures de Sant Thomas Becket. Atenent que la mort violenta del bisbe de Canterbury fou el 29 de desembre del 1170 i que fou canonitzat el 1173, qualsevol data posterior podria encaixar amb la seva realització, acceptant a més que ens trobem en períodes expansius. Però sí que és cert que hi ha alguna coincidència al voltant de 1184 que permetria polir la proposta de Carles Sánchez. Aquell any apareix un nou prior, Reginald, *magister*, que pel nom no semblaria pas autòcton. I a més es documenta el retorn a l'activitat escripturària del prevere i canonge de Sant Ruf, Arveus. La incorporació a la canònica de Santa Maria de dos canonges forans probablement va servir per portar, precisament, de l'estranger, el culte a la figura de Sant Thomas Becket. És a més conegut que a partir del 1186 començarà a proliferar aquest culte a Catalunya i, per tant, potser ens trobem amb una de les obres més primerenques en aquest sentit. La realització d'aquestes pintures encaixaria amb aquest període de densitat en deixes per a obres a les esglésies documentada entre el 1181 i el 1186. Així, doncs, la cronologia 1184-1186 podria ser una proposta interessant per datar la realització de les pintures. De totes maneres la teoria de l'arribada del culte per la via de l'aportació de canonges estrangers necessita alguna reflexió més. En aquest sentit aportem, per tal d'acabar el present estudi, una breu reflexió sobre el canonge Arveus a fi i efecte d'aportar més coneixement sobre el personatge i el seu període d'actuació.

Arveus, canonicus Sancti Rufi (1158-1201)

Aquest canonge de Sant Ruf fou especialment actiu durant diferents períodes a Santa Maria. Una primera etapa coneguda sembla anar del 1158 al 1160, quan apareix en dos documents ja exercint d'escrivà. L'original que disposem és del 1160 (el del 1158 és una menció en un extracte del segle XVIII) i hi veiem una mà que escriu de manera molt canònica, cal·ligràfica i amb alguns errors que esmena amb interlineacions. Destaca la preparació del pergami amb línies d'escriptura marcades a sec, a fi i efecte de no errar en la distribució del text. Sembla, doncs, un document molt iniciàtic pel que fa a l'exercici d'escriure. No pas en el coneixement de les clàusules jurídiques més habituals del període que demostra conèixer molt bé o estar ben assessorat per algun mestre molt proper. Arveus signa en el document de 1160 de la següent manera: “*Signum + Harvei, canonici Sancti Rufi*”. Serà l'única vegada que utilitzarà la H inicial en el que sembla demostrar la percepció vulgaritzant del seu nom propi, que en moments posteriors es llatinitzarà oblidant la H. Aquesta H ens vehicula cap al seu nom propi, que hem de suposar Harvey o Hervé. Aquesta

Testament de Pere amb deixes a l'obra de Sant Pere i per a l'adquisició d'unes campanes. Primera signatura coneguda del canonge Arveus [3 d'agost del 1160]. Font: ACVOC-AHT. Pergamins, I-137 (Doc. 154).

denominació ens portaria a un àmbit de procedència anglès o bretó, d'on etimològicament sembla provenir aquest nom. La vinculació de Santa Maria amb una casa mare francesa i la presència d'un papa anglès i exabat de Sant Ruf, com va ser Adrià IV, just en aquest període pot permetre entendre la participació de canonges no estrictament autòctons en les canòniques rufenques catalanes. Sigui com sigui, el 1160 Arveus demostra un coneixement jurídic suficient malgrat la poca pràctica encara en la redacció de textos de naturalesa jurídica. La seva escriptura canònica i cal·ligràfica ens indica una formació escripturària basada en textos litúrgics i jurídics en còdexs amb escriptura carolina librària en fase de transició a la gòtica.

No tornarem a veure'l fins al 1167/1168. Durant aquests set anys Arveus no sembla ser a Terrassa. Tornaria de la mà del nou prior S., datat el 1168, i prendrà de nou les regnes de l'escrivania amb el prior Pere de Balbs. El veurem treballant a Santa Maria de manera continuada fins al 1175. En coneixem 16 documents. En els primers documents del 1168 la seva escriptura ja ha canviat en relació a la del 1160. Durant els anys que no és a Santa Maria, Arveus escriu i ho fa de manera suficient perquè ja ens presenta una escriptura molt més personal i no canònica com la del 1160. S'hi destaquen ja les característiques pròpies d'Arveus. Potser la més destacada és l'allargament cap a l'esquerra dels traços inferiors de les lletres "q", "s", "h", "r", "g" i "p", així com la coordinació "et" en forma de "7". Manté una característica que ja demostra el 1160 i és la del nexa "de" feta amb un sol traç i amb una "e" dibuixada a la part superior de l'asta de "d". També destaca per l'ús del nexa "or", per l'ús del símbol ÷ per "est", per l'ús de la "y" amb punt superior, la "Q" majúscula en forma de fulla o gota de pluja, i la "V" majúscula amb un primer traç molt allargat cap a la dreta. Aquesta manera de fer la "V" també l'aplica quan escriu la "y". La "L" majúscula també la fa d'un sol traç. La "A" majúscula a inici de paraula acostuma a ser uncial. El *ductus* d'Arveus s'ha cursivitzat fruit de la pràctica freqüent de l'escriptura en documentació de natura jurídica. Aquesta cursivització s'anirà accentuant en els anys posteriors. El seu domini de les clàusules s'ha intensificat fins al punt de gairebé no cometre errades.

Després del 1175, Arveus torna a marxar de Terrassa. El tornarem a trobar nou anys després, del 1184 al 1186. Sembla tornar de la mà del mestre Reginald, nou prior de Santa Maria, el 1184. La seva activitat escripturària finalitzarà el 1186 tot i que es quedarà a Terrassa de ben segur com a mer canonge. El 1201 encara apareix subscriuint com a testimoni en un document de Santa Maria. En el període 1184-1186 les característiques de la seva escriptura s'han consolidat i simplement s'observarà una major cursivització del seu *ductus* i una angulació progressiva en l'elaboració de les lletres.

Un aspecte peculiar d'Arveus és la dificultat per llatinitzar els topònims, i aquesta és una constant: *Rypul* per Ripoll (1168: DSPM, 162), *Fetges* per Feixes (1168:

DSPM, 163), *Vynnher* per Vinyer (1169: DSPM, 171), *Sut* per Sot (1170: DSL II, 130), *Here*, *Harenas*, *Harenis* per Arenes (1170: DSL II, 130; 1174-1175: DSPM, 180, 183), *Ruby* per Rubí (1184: DSPM, 201), *Belveer* per Bellver (1185: DSPM, 202) o *Procahrs* per Brocard (1186: DSPM, 205). Les raons d'aquestes dificultats podrien obeir a l'origen estranger d'Arveus, però també és cert que aquest fet s'hauria d'haver anat mitigant a mesura que anava escrivint documents de l'àmbit de Terrassa i anava coneixent millor el territori. A les esglésies no només escrivia Arveus, coneixem altres capellans que interactuen en aquest període com ara Arnau, prevere i capellà, o Guerau de Santfeliu. Pensem que tot i que inicialment es podria atribuir la dificultat a aquest origen forà, a mesura que passà el temps feu d'aquesta manera de fer, característica pròpia, com qui escriu de manera peculiar alguns conceptes per consolidar una manera genuïna de la manera d'escriure que aporta autenticitat al document de naturalesa jurídica. Un indicatiu potser més clar de la seva condició de forà és la dificultat en la incorporació de la "h" en algunes paraules, fruit del valor aspirat que li devia donar a la seva manera pròpia de parlar. Ho veiem a *Harvei*, a *Harenis*, a *Procahrs*, a *Vynnhers*. Però dins de la línia de dotar d'autenticitat també a la seva escriptura, no es pot descartar del tot que l'ús a vegades extemporani de la "h" pogués ser una mena d'hipercultisme fruit d'aquesta voluntat d'afegir genuïnitat a la seva redacció. Com sigui, el seu origen anglès o bretó pot ajudar a fer comprendre com arriba a Terrassa el culte a Sant Thomas Becket així com l'origen forà del mateix prior Reginald, *magister*. En ells dos sembla que hi ha la clau d'aquesta acció artística a Santa Maria.

Fonts:

BAIGES, Ignasi; FELIU, Gaspar; SALRACH, Josep M; BENITO, Pere; CONDE, Rafael; FARÍAS, Víctor; GALCERAN, Pere; PONS, Margot; SADURNÍ, Núria; TORRA, Albert. *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Barcelona: Fundació Noguera, Diplomataris, 48-51, 2010. [ACB]

RODRÍGUEZ BERNAL, Francisco. *Col·lecció diplomàtica de l'Arxivo Ducal de Cardona, 965-1230*. Barcelona: Fundació Noguera, Diplomataris, 71, 2016. [ADC]

ALTURO, Jesús. *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200*. Barcelona: Fundació Noguera, Textos i Documents, 8-10, 1985. [ASA]

FÀBREGA, Àngel. *Diplomatari de la Catedral de Barcelona. Documents dels anys 844 al 1000*. Barcelona: Capítol de la Catedral de Barcelona, 1995. [DCB]

BATLLE, Carme; BAUCCELLS, Josep; FÀBREGA, Àngel; HERNANDO, Josep; RIU, Manuel. *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona, segle XI*. Barcelona: Fundació Noguera, Diplomataris, 37-41, 2006. [DCB II]

VIRGILI, Antoni. *Diplomatari de la catedral de Tortosa, 1062-1193*. Barcelona: Fundació Noguera, Diplomataris, 11, 1997. [DCT]

PUIG, Pere. *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomatari dels segles X i XI*. Barcelona: Fundació Noguera, Diplomataris, 8-10, 1995. [DSL]

PUIG, Pere; ROBLES, Javier; RUIZ, Vicenç; SOLER, Joan; CAPELLADES, Alan. *Diplomatari de Sant Llorenç del Munt, 1101-1230*. Barcelona: Fundació Noguera, Diplomatari, 66, 2013. [DSL II]

PUIG, Pere; RUIZ, Vicenç; SOLER, Joan. *Diplomatari de les esglésies de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara. Terrassa, 958-1207*. Barcelona: Fundació Noguera, Diplomatari, 24, 2001. [DSPM]

PUIG, Pere; RUIZ, Vicenç; SOLER, Joan; CAPELLADES, Alan. *Diplomatari de Sant Pere d'Ègara i Santa Maria de Terrassa, 1203-1291*. Barcelona: Fundació Noguera, Diplomatari, 63, 2013. [DSPM II]

Notes:

1. MORAN OCERINJAUREGUI, J. *Les homilies de Tortosa*. Montserrat: Curial Edicions Catalanes – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Textos i estudis de la cultura catalana, núm..., 1990, p. 33-34 i 41-44.
2. PONS I GURI, J.M.; PALOU, H. *Un cartoral de la canònica agustiniana de Santa Maria del castell de Besalú (segle X-XV)*. Barcelona: Fundació Noguera, Diplomatari, 28, 2002, p.14-15.
3. VONES-LIEBENSTEIN, U. *Saint-Ruf und Spanien. Studien zur verbreitung und zum wirken der regularkanoniker von Saint-Ruf in Avignon auf der Iberischen Halbinsel (11. Und 12. Jahrhundert)*. París: Brepols, Bibliotheca Victorina, VI, 1996, p.180-182.
4. ROVIRA COSTA, J. *Monografia històrica de San Adrián de Besós*. Barcelona, 1944.
5. MORAN OCERINJAUREGUI, J. OP. CIT., P. 44.
6. VONES-LIEBENSTEIN, U. *Op. cit*, p.184. També erra PUIG I USTRELL, P. *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara. Terrassa, 958-1207*. Barcelona: Fundació Noguera, Diplomatari, 24, 2001, p.44.
7. DCB II, 1671, 1657; MAS, núm. 1187 (21 de febrer del 1102).
8. AURELL, Martin. "Prédication, croisade et religion civique. Vie et miracles d'Oleguer (†1137), éveque de Barcelona." *Revue Mabillon*, 10, vol.71, 1999, p.113-168.
9. MERINO, A.; DE LA CANAL, J. *España Sagrada*, tom XLIII, Madrid, 1819, apèndix XXXVI.
10. SOLER, Joan. "Sant Vicenç d'Ègara. Una antiga advocació de Sant Miquel?" *Terrassa: Terme*, núm.30, 2015, p.125-138.
11. Aquests comentaris de mossèn Miquel S. Gros els feu a un dels col·loquis que es van realitzar al *Simposi Internacional sobre les Esglésies de Sant Pere de Terrassa (21-22 de novembre de 1991)*, 1992, p.107.
12. RUIZ, Vicenç. "Homines de Terracia. Cultura escrita i hegemonia feudal (Terrassa, ca.950-1150)". Barcelona: Generalitat de Catalunya, Col·lecció Arxius i Societat, *Quaderns de Divulgació Històrica*, núm.6, 2011.
13. A què equival un pas eclesiàstic? El pas a Barcelona antigament equivalia a 0,77 metres. El pas romà, el que probablement era la mesura més propera a un pas eclesiàstic, equivalia a 1,48 metres. Això fa que la sagrera de les esglésies s'estengués al nord entre 23,32 i 44,46 metres. La sagrera incloïa el recinte actual de les esglésies i els entorns més immediats, és a dir, la plaça Mossèn Homs i el carrer de la Rectoria. I en aquest entorn és on trobàvem les cinc esglésies conegudes: Santa Maria, Sant Pere, Sant Vicenç que després serà Sant Miquel, Sant Sadurní i Santa Eulàlia. En el moment de la creació de la canònica pensem que l'antiga capella de Sant Just i Sant Pastor ja devia estar en desús o reutilitzada per a altres funcions.
14. PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J. *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara. Terrassa, 958-1207*. Barcelona: Fundació Noguera, Diplomatari, 24, 2001, p.183.
15. SOLER, Joan. "Les esglésies de Sant Pau, Sant Vicenç i Santa Maria d'Ègara". *Terrassa: Terme*, 18, 2003, p.103. També en parla extensament RUIZ, Vicenç. *Op. Cit.*, p.67 (n. 57) i 77.

16. L'autor de l'edició del Cartoral de Sant Cugat el data de manera errònia el dia 2 d'agost.
17. Pere Puig i Ustrell, a la introducció del *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara* no va considerar probable l'aportació de Vones Liebenstein i per això, quan reconstruí el priorologi de Santa Maria, no va fer menció d'aquesta apreciació. Cert és que en el document del 1106 no apareix amb cap dignitat eclesiàstica quan subscriu com a escrivà. Úrsula Vones-Liebenstein també considerà que Arnau Bernat, prevere i canonge, que surt al testament de Guillem Bonfill del 24 de maig del 1112 (ASA, 166), podria ser el mateix. Si això fos així, en primer lloc un canonge de Sant Adrià signaria com habitualment feien els canonges de la Seu de Barcelona, i en segon lloc, demostraria que el 1112, Sant Adrià només se sentia inspirada per la casa de Sant Ruf, però que els seus canonges no segueien ni la seva litúrgia ni la seva religió, atès que no es feia pas dir canonge de Sant Ruf com era també habitual.
18. La làpida no transmet l'any de la mort del dit prior: "III kalendas aprilis obiit Arnaldus Bernardi, presbiter, cuius anima requiescat in pace."
19. RUIZ, Vicenç. *Op. Cit.*, p. 249-258.
20. RUIZ, Vicenç. *Op. Cit.*, p. 80.
21. Sobre les particularitats d'aquesta butlla i l'atribució a Sant Julià podeu veure els comentaris fets a SOLER, Joan. "Sant Vicenç d'Ègara ...", p.130.
22. *Libri Antiquitatum* I, f.113-114, núm.282.
23. PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J. *Op. Cit.*, p. 185.
24. GRABOLOSÀ, Ramon. *Les valls d'Olot. La plana d'en Bas i terres de Bianya*. Granollers: Editorial Montblanc – Martin, 1975, p.176-178.
25. PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J. *Op. Cit.*, p. 186.
26. PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J. *Op. Cit.*, p. 159. Pere Puig i Ustrell a la introducció del *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara* va anomenar "donacions personals com a confreres i confrasses" a aquelles on "els donants ofereixen la seva persona i els seus béns a canvi de rebre beneficis espirituals i temporals, com a familiars o confreres de la comunitat canonical". En el cas del Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara se'n van detectar sis. En el present estudi n'hem trobat tres més, i s'eleva a nou els casos existents en el mateix Diplomatari.
27. PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J. *Op. Cit.*, p. 159.
28. PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J. *Op. Cit.*, p. 186.
29. Cf. nota 10.
30. SOLER JIMÉNEZ, Joan. "De l'abisme al cel. La formació de la vila de Palau de Terrassa (1180-1313)." Terrassa: *Terme*, 21, 2006, p.107.
31. PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J. *Op. Cit.*, p. 180 i 185.
32. VIOLANTE, C.; FONSEGA, C. "Introduzione allo studio della vita canonica del medioevo", dins *La vita comunale dei chierici nel s.XI e XII*. Milano, 1962, p.495-529.
33. ÁLVAREZ, Jesús. *Historia de la vida religiosa. Desde los canónigos regulares hasta las reformas del siglo XV*, volum II, Madrid, 1989. Veure especialment el capítol "Los canónigos regulares", p.19-65 i p.343-344.
34. Aquestes exigències foren expressades per l'abat Ponç de Sant Ruf en una coneguda carta als canonges de la comunitat de Chaumonzey l'any 1124, moment fundacional també de la canònica de Santa Maria. El text concret diu el següent: "*Quatuor igitur inductionum ratione propensius inspecta videlicet cotidiani ieiunii, continui silentii, abstinentiae a vino, vestimenti linei, illorum obiectioni aggredimur obviare, si possimus, subnixi utriusque testamenti eloquio*". Vegeu *Epistola ad Calmosiacensem abbatem* PL 163, c.1477B.

35. ÁLVAREZ, Jesús. *Op. Cit.*, p.56-60.
36. MORA, J. *Op. Cit.*, p.27.
37. REICHSBERG, Arno d'. *Scutum canonicorum*. PL 194, c. 1490-1528, en concret aquest fragment a c.1514: "*Et haec est pene quotidiana mea ac meorum instantia. Jejuniium, abstinentia, oratio, lectio et opus insuper, et sollicitudo omnium, ac procuratio multarum ecclesiarum, in quibus, dum verbum Dei praedicando, infirmos visitando, mortuos sepeliendo, catechizando et baptizando domestici mei laborando discurrunt, ministerium meum non minus quiete monastica, vel agresti labore monachorum Deo acceptum existimo*". Per altra banda HARVENGT, Phillipus de. *De institutione clericorum*. PL 203, c.665-1206.
38. ACVOC-AHT. *Fons Notarial*. Inventaris (s.XIV-s.XV). Inventari de Santa Maria de Terrassa: 31 de gener del 1430.
39. PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J. *Op. Cit.*, p. 176. Els autors fan menció a un saltiri que Bernat Berenguer feu donació a les esglésies d'Ègara el 1148, que es descriu com a "*salterium quod fuit Sancti Ruphi*".
40. REYNOLDS, Roger E. "*An early rule for canons regular from Santa Maria de l'Estany*". Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, X, 2001, p. 165-192.
41. RUIZ, V. "Introducció històrica i diplomàtica", dins PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J.; CAPELLADES, A. *Diplomatari de Sant Pere d'Ègara i Santa Maria de Terrassa, 1023-1291*. Barcelona: Fundació Noguera, *Diplomatari*, 63, 2013, p.16-23.
42. SÀNCHEZ, Carles. "Becket o el martiri del millor home del rei. Les pintures de Santa Maria de Terrassa, la congregació de Sant Ruf i l'anomenat Mestre d'Espinelves", dins CASTIÑEIRAS, M; VERDAGUER, J (ed.) *Pintar fa mil anys. Els colors i l'ofici del pintor romànic*. Bellaterra: Edicions UAB, 2014, p. 87-106.